

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2012

Denisa Garciová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a literární vědy

Diplomová práce

Denisa Garciová

Z díla Jiřího Mordechaje Langer:

Básnická sbírka Pijutim ve-širej jedidut

Jiří Mordechai Langer's Works:

Poems Piyutim ve-shire yedidut

Poděkování

Ráda bych zde jmenovitě poděkovala prof. PhDr. Jiřímu Holému, DrSc. za odborné vedení této diplomové práce, ochotu a trpělivost. Dále děkuji doc. PhDr. Jiřině Šedinové, CSc. za cenné rady a připomínky k překladům hebrejské poezie a B.A. Ruth Ben Hadar za konzultace ohledně hebrejského jazyka a čas, který mi věnovala. Zvláštní poděkování patří mým bližním za podporu a shovívavost.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Praze dne 23. 5. 2012

Denisa Garciová

Anotace

Diplomová práce představuje českého židovského autora Jiřího Mordechaje Langer. Prostřednictvím biografických údajů nastiňuje jeho myšlenkové zaměření a některé aspekty jeho tvorby, které jsou jím ovlivněné. Diplomová práce se zaměřuje zejména na Langerovu první hebrejsky psanou básnickou sbírku Pijutim ve-širej jedidut, která vyšla v Praze v roce 1929. Autorka práce uvádí sbírku ve vlastním překladu do češtiny, aby ji zprostředkovala čtenářům neznalým hebrejštiny. Dále se zabývá formálními záležitostmi sbírky (jazyk, poetika), tématy Langerovy poezie a kontextem sbírky v rámci díla Jiřího M. Langer a židovské (hebrejsky psané) literatury. Vlivy hebrejské literatury a chasidismu, které ve sbírce spatřuje, dokládá pro lepší srozumitelnost úryvky.

Klíčová slova

Jiří Langer, židovští spisovatelé 20. století, poezie, překlad

Annotation

This thesis introduces Jiri Mordechai Langer, who was Czech Jewish author. Through the data of his biography describes his mental focus and some of the aspects of his works, which is inspired by it. The thesis is focused on his first book of poetry Piyutim ve-shire Yedidut, which is written in Hebrew and was published in Prague in 1929. The thesis contents translation of poetry into Czech language, description of language and form. The author describes also main topics of Langer's poetry and its place among other works by Jiri M. Langer and in tradition of Hebrew literature. Influence of Hebrew literature and Hasidism, which she finds out in the book, shows for better understanding on concrete passages.

Key words

Jiri Langer, jewish writers in 20th century, poetry, translation

OBSAH

1. Úvod	6
2. Jiří M. Langer na pozadí životopisných dat	7
3. Píjútím ve-širej jedidut	14
3.1 Literární a kulturní kontext sbírky	14
3.2 Překlad sbírky	18
4. Poznámky k jazyku a formě básní	39
4.1 Jazyk	39
4.2 Forma	42
5. Komentář ke sbírce	53
5.1 Sbíрка a kontext ostatního díla Jiřího M. Langer	53
5.2 Osamělost básníka	56
5.3 Erotické napětí – láska k příteli	61
5.4 Jiří M. Langer a Franz Kafka	68
5.5 Tematizace poezie	71
6. Závěr	74
7. Literatura	76
8. Přílohy	80
8.1 Transkripce a transliterace hebrejského textu či výrazů	80
8.2 Obrazová příloha	82

Kapitola 1

ÚVOD

Jiří Langer, jeden z bratrů u nás slavnějšího Františka Langera, je české veřejnosti známý hlavně coby vypravěč chasidských legend. Langer ale není autorem jednoho díla. Kromě Devíti bran, díla přeloženého do několika světových jazyků, vyšla česky také Langerem vybraná a přeložená antologie původně hebrejských veršů, které barvitě ilustrují proměny židovského básnictví napříč stoletími.

Jiří Langer je spisovatelem, který se v mnohém vymyká. Jeho výjimečnost však nespočívá jen v oněch dvou výše zmíněných dílech, ale hlavně v záběru, který měl. Nepsal totiž pouze česky. Své teoreticky zaměřené práce publikoval německy, knižně vydal pouze Erotiku kabaly, která byla ale do češtiny přeložená až v roce 1991. Výrazně opožděná možnost její recepce ovlivnila i vnímání celého Langerova díla na vědecké úrovni.¹ Další jeho německy psané články, např. často zmiňované Zur Funktion der jüdischen Türpfosten, Die jüdischen Gebetriemen-Phylakterien, které vyšly v časopise Imago, do češtiny přeloženy nebyly a zřejmě již ani nebudou. Podobně je to i s vnímáním jeho básnické tvorby. Vydal dvě sbírky – v Praze Pijutim ve-širej jedidut, v Tel Avivu pak Meat cori, ale až na drobné výjimky jsou jeho básně kvůli jazykové bariéře neznámé.

Dílo Jiřího Mordechaje Langera tedy není a zatím ani nemůže být vnímáno ve své celistvosti, což podotýká ve své přednášce z cyklu Českožidovští spisovatelé v literatuře 20. století² i Michal Kosák: „... nekompletně vydaná publicistika a jiné studie (k dispozici máme pouze výbor Jiří Langer: Studie, recenze, články, dopisy; Praha, Sefer 1995), dosud v úplnosti nepřeložená původní básnická tvorba a neexistující bibliografie neumožňují celkové vyrovnání s tvorbou Jiřího Langera.“³

Svou práci jsem proto věnovala hebrejsky psané sbírce Pijutim ve-širej jedidut – jejímu překladu, komentáři a zasazení do kontextu autorova díla a hebrejsky psané literatury vůbec. Má diplomová práce tak přináší alespoň nové možnosti recepce díla Jiřího Mordechaje Langera a můj pohled na něj.

¹ Srovnej: Koschmal 2010: 133

² Přednáška je součástí stejnojmenného sborníku.

³ Kosák 2000: 42

Kapitola 2

JIŘÍ M. LANGER NA POZADÍ ŽIVOTOPISNÝCH DAT

Jiří Langer se narodil v Praze 19. března 1894⁴ do česko-židovské rodiny, která již pomalu upouštěla od dodržování židovských zvyků. Bratr František Langer tuto proměnu v praktikování judaismu popisuje ve své knize *Byli a bylo*, kde na příkladu svého dědečka, otce a sebe ilustruje postupný přechod k náboženské vlažnosti a kulturní asimilaci rodiny k většinové české společnosti.⁵ Jiří však šel proti proudu – sám proti všem, jak se pak ještě mnohokrát v jeho životě ukázalo.⁶

Rodině navzdory se tedy Jiří, hebrejským jménem Mordechaj Zeev, obrátil k židovskému náboženství. „Jednou, to už mu bylo jistě patnáct let, mě překvapil dotazem, který z českých básníků je mystik. Poradil jsem mu Otokara Březinu, jednoho z našich největších básníků, jenže těžko srozumitelného. Bratr přečetl celé jeho dílo a byl jím nadšen. To mohlo být pro mne první příležitostí, abych poznal, kterým směrem se ubírá jeho zájem. Ale rozpoznal jsem to až o rok či o dva později, když se začal vášnivě zajímat o náboženské otázky, a potom ne už jen zajímat a ne už jen o otázky, ale úplně se ponořil do náboženství, vlastně do celého toho tajemného, abstraktního, mystického univerza, které se nazývá náboženství,“⁷ vzpomíná jeho bratr František. Jiří Langer svou rodinu překvapil i v roce 1913, kdy se vydal do východní Haliče, do městečka Belz na dvůr rabína Jisachera Dov Rokeacha⁸, aby poznal chasidismus zblízka, aby „se vlastně vrátil do středověku, kde prostota vřelé víry, život v pokoře a víra v sílu modlitby byly spojeny s nevědomostí, zaostalostí a špinou, pro moderního člověka nemyslitelnou.“⁹ Sám Jiří Langer „puzen tajemnou touhou“ svou cestu přiblížil čtenářům v úvodu knihy *Devět bran*: „Neschůdná je cesta do říše chasidů. Cestovatel prodírající se se houštinami pralesů,

⁴ František Langer však uvádí 7. duben. (F. Langer 1971: 187) Toho si všímá i Walter Koschmal, ale potvrzuje datum 19. března. (Koschmal 2010: 8)

⁵ F. Langer 1971: 184–186

⁶ Tato kapitola není koncipována jako kompletní životopis, některé údaje tedy chybí.

⁷ F. Langer 1971: 187

⁸ Jisacher Dov Rokeach (1854–1926), v *Devíti branách* nazýván Jisúcher Bér Rokach (Bér a Dov mají shodný význam), byl jedním z rabínů slavné chasidské dynastie v Belzu. (Více viz Assaf 2010: přístup 12. 5. 2012)

⁹ Rulf 2002: 52

nezkušený a nedostatečně vyzbrojený, není větším odvážlivcem než ten, kdo se odhodlá vniknouti do světa chasidského, nevzhledného, ba odpuzujícího svým podivínstvím. Jen málo dětí Západu tuto cestu vykonalo. Sotva tolik – když o tom tak přemýšlím – kolik je prstů na ruce¹⁰, která píše tyto řádky.¹¹ Je zřejmé, že pobyt mezi chasidy nebyl snadný, a to nejen kvůli tomu, že jak sám uvádí, neslyšel nikdy do té doby jidiš.¹²

První návštěva Belzu nebyla příliš dlouhá, Jiří se sice vrátil do Prahy, ale ke zděšení blízkých si „přivezl Belz sebou“.¹³ Jeho příklon k ortodoxnímu judaismu rodinu příliš netěšil, náboženský „exhibicionismus“ Jiřího vnímala jako trapný, a tak uvítala jeho další odjezd do Belzu v roce 1914. S počátkem války pak celý chasidský dvůr prchal před frontou, na niž byl nakonec Langer taky povolán. V armádě Jiří velmi strádal, neboť bylo téměř nemožné skloubit dodržování náboženských příkazů s povinnostmi vojáka. V roce 1915 se Františku Langerovi, který v té době působil jako armádní lékař, podařilo díky prohlášení za duševně chorého psychicky i fyzicky vyčerpaného Jiřího z armády dostat. Zbytek války tak Jiří strávil s chasidy. Po rozpadu monarchie se vrátil do Prahy, kde se nadchl pro psychoanalýzu Sigmunda Freuda a jeho žáků, aniž by však upustil od své zbožnosti.

Jiří M. Langer, ačkoliv pocházel z české asimilované rodiny, více tíhnul k okruhu německy píšících pražských Židů.¹⁴ Jak vzpomíná Viktor Fischl ve své knize Setkání:

¹⁰ Jiří Langer v Devíti branách zmiňuje svého pražského druha: „Gavríla, svého pražského druha, jsem již hezký čas neviděl. Sedí si teď v Hivnevu – u Belzu – a pěkně se tam učí. Má se jistě dobře. Oženil se tam.“ (J. Langer: 51) Otto (Gabriel) Muneles (1894–1967) pocházel ze staré pražské židovské rodiny, byl významným judaistou, hebraistou a filologem. (Více viz Pařík 2010: přístup 12. 5. 2012)

¹¹ J. Langer 1996: 33

¹² Jiří Langer byl polyglot – kromě češtiny, což byla jeho mateřština, ovládal i němčinu, hebrejštinu, angličtinu, francouzštinu, jidiš, arabštinu a aramejštinu. (Viz např. Fischl 1994: 99)

¹³ F. Langer 1971: 189

¹⁴ Vysoké procento asimilovaných Židů bylo kulturně německé. Germanizaci židovstva významně ovlivnila sociálně-hospodářská sféra v době osvícenství. Česky mluvili Židé spíše na vesnicích – Langerova rodina pocházela z vesnice Staré Ransko, jak zmiňuje František Langer v esejí Můj bratr Jiří. Židé jsou ale typicky městské obyvatelstvo, např. v roce 1900 žilo v Praze na pětadvacet tisíc Židů, z nichž čtrnáct tisíc bylo německých, Němců-Nežidů však bylo jen deset tisíc. (Tramer: 1964: 305)

„Přátelil se v té době¹⁵ především se skupinou pražských sionistických intelektuálů, z nichž nejbližší mu byli Franz Kafka, Max Brod a Felix Weltsch.“¹⁶ Vyučoval Maxe Broda i Franze Kafku¹⁷ hebrejštině a „mravům chasidského světa“.¹⁸ Brod vykresluje seznámení s Jiřím následovně: „Když se vrátil domů¹⁹, nosil po určitou dobu ke zděšení své asimilované velkoměšťanské rodiny chasidský úbor: hedvábný kaftan a kožešinový klobouk s širokou krempou, ... V tomto kroji chodil Langer jako pozůstatek středověku novodobými ulicemi Prahy a jednoho krásného dne se u mě ohlásil. ... Langer mi totiž krásně otevřeně vysvětlil, že přišel jen proto, aby uviděl muže, který napsal tak prasáckou knihu“. Jak se ukázalo, mýnil povídku *Ein tschechisches Dienstmädchen* (Česká služka)²⁰. A tento poněkud skurilní rozhovor byl počátkem dlouhodobého velikého přátelství. Vděčím Georgu Langerovi za nekonečně mnoho poučného v oblasti kabalistického a jiného židovského vědění. Bez jeho učení a pomoci bych nikdy nemohl napsat *Reubeniho*, ani své oratorium *Überschreitungsfest* ... a nikdy bych se nemohl pustit do svého *Reuchlina*.“²¹ Max Brod, ale i ostatní členové Pražského kruhu vnímali Jiřího M. Langeru jako „bizarní osobnost“, „barevnou skvrnu na bouřlivé, nadmíru živé Praze“.²²

Od března roku 1922, kdy přijal nabídku pražské židovské obce, pracoval jako učitel židovského náboženství. Vyučoval v českém jazyce. František Langer vzpomíná na bratrovu učitelskou dráhu následovně: „U svých žáků byl prý učitelem velmi oblíbeným, protože byl k nim shovívavý a vždy plný humoru. Zato méně byl oblíben u představenstva školy, protože byl velmi neúřední a nedochvilný, jeho hodiny nikdy nezačínaly přesně, a když ho něco plně zaujalo v jeho soukromé práci, nepřišel vyučovat třeba několik dní. Měl proto s představenými časté spory, několikrát dostal výpověď a stejněkrát byl zase

¹⁵ v období po druhém návratu z Belzu

¹⁶ Fischl 1994: 99

¹⁷ Franze Kafku učil hebrejsky také Friedrich Thieberger (1888–1958), který pocházel z rabínské rodiny a byl blízký členům Pražského kruhu. Thieberger jako první přeložil Langerovu knihu *Devět bran* do němčiny. Kniha vyšla v Mnichově v roce 1959 s předmluvou světoznámého kabalisty-akademika, profesora Hebrejské univerzity v Jeruzalémě Geršoma Scholema (1897–1982).

¹⁸ Brod 1993: 95; Kosatík 2001: 150

¹⁹ po první návštěvě Belzu

²⁰ Vyšla v roce 1909 německy, o rok později pak také česky.

²¹ Brod 1993: 145

²² Brod 1993: 144

vzat na milost.²³ Kateřina Čapková ve své studii Chasid učitelem náboženství v Praze přisuzuje tyto problémy s rodiči žáků, potažmo disciplinární komisí, rozdílnému pojetí vzdělání v západním a východním židovství, z čehož pramenilo nedorozumění mezi Langerem a reprezentací pražské židovské obce.²⁴ Několik případů stížností rodičů Langer za přímluvy kolegů překlenul, avšak po stížnosti otce žáka Jiřího Merksamra byl nucen podat rezignaci, respektive sám na konci května 1935 požádal o roční neplacenou dovolenou. Žádosti bylo vyhověno za podmínky, že se Langer z dovolené vrátí, pouze bude-li vyzván židovskou obcí, což se nikdy nestalo.²⁵

Málo známá skutečnost je, že Jiří Langer je autorem překladu textu písně Kde domov můj? od J. K. Tyla, tedy české státní hymny, do hebrejštiny. Překlad vznikl na objednávku J. V. Šmejkal a je uveden v jeho historicky zaměřené studii vydané ke stému výročí české hymny.²⁶ Ve své práci uvádí: „Hebrejský překlad, básnický a zpěvný, pořídil učitel Jiří Langer, znamenitý znalec hebrejštiny a autor sbírky básní v tomto jazyku. Z jeho dopisu uvádím: „Posílám žádaný překlad písně ‚Kde domov můj?‘ do hebrejštiny i fonetickou transkripci²⁷, která ovšem se neřídí zcela platnými zvyklostmi, ježto některé hebrejské hlásky nemají v evropských jazycích analogie.“²⁸ Langer si dal na překladu opravdu záležet, zachoval počet stop i rýmovou strukturu. Hymna v jeho překladu by se tedy dala na melodii Františka Škroupa zpívat.

Nástup nacismu byl samozřejmě pro rodinu Langerů fatální. František začátkem července 1939 uprchl přes Polsko do Francie. Druhý bratr Josef, kterému se nepodařilo včas vycestovat, spáchal v roce 1941 sebevraždu. Jiří Mordechaj Langer se vydal na útěk na podzim roku 1939. Na Slovensku si „za hroudu čistého zlata“²⁹ koupil cestu na lodi, která měla po Dunaji doplout do Cařihradu a potom až do Palestiny. Plavba byla ale zdržována a namísto tří týdnů se protáhla na tři měsíce, kdy lidé mrzli a strádali. Jiří Langer na lodi vážně onemocněl. „Snílek jako vždy a ve všem, ani na cestu se pořádně

²³ F. Langer 1971: 195

²⁴ Čapková 2000: 166

²⁵ Čapková 2000: 165

²⁶ J. V. Šmejkal nechal českou hymnu přeložit do řady evropských i orientálních jazyků. Nakonec se mu podařilo zvýšit počet jejích překladů ze sedmnácti na padesát včetně slovenštiny.

²⁷ Langerův překlad a transkripce jsou uvedeny v druhém díle knihy. Viz Šmejkal 1935: 263

²⁸ Šmejkal 1935: 172

²⁹ Brod 1993: 145

nepřipravil a nevybavil. Zavazadla si naplnil svými nejmilejšími knihami, dvě stovky jich s sebou vezl...³⁰ vzpomínal jeho bratr František. Jiří mu ze své cesty psal o svém zdravotním stavu neveselé dopisy, např.:

„Já se nemám moc skvěle, nesmím z lodi a je mi zima. Co jíst mám. Prachy žádné, ani tlusté prádlo.“³¹

„Já mám co jíst, ale je mi trochu zima, protože jsme na Dunaji na Šlepru. Jsem trochu sešlý, ale doufám, že se zase jednou vzpamatuji.“³²

„... jsme stále ještě v Sulině, ale teď už je to jen otázka dní a odplujeme do Turecka. ... Navzdory zimě jsem stále úplně zdravý. Chci věřit, že za měsíc už budeme v Palestině.“³³

„Milý Františku, zůstali jsme tady a já nevidím žádnou možnost, jak se odsud dostat. Situace se zhoršuje každou hodinu. Byl jsem nemocný a stále mi ubývají síly. Co ale mohu dělat, bez peněz a bez dokladů?!“³⁴

„Tenhle způsob cestování je hrůzný. Sám nevím, jestli z toho vyvážnu živ. Měl jsem vysoké horečky. Teď jsem skleslý a slabý. Bojím se, že až přijedu do Palestiny, bude ze mě dočista mrzák. ... tady je 1500 Čechoslováků ve věku od 3 do 70 let, vesměs dobří chlapíci, a pomalu tu umíráme zimou (30 stupňů pod nulou!) a hladu.“³⁵

„Už měsíc jsem nemocný; mám vysoké horečky a střevní potíže. Dnes je to ale lepší.“³⁶

Jiří Langer onemocněl vážnou ledvinovou chorobou, která ho trápila i po příjezdu do Palestiny a stala se mu nakonec smrtelnou. V Palestině žil z podpory rodiny a přátel, velmi si po nich stýskal, stejně jako po rodné Praze. V jednom ze svých dopisů Jiří M. Langer

³⁰ F. Langer 1971: 200

³¹ dopis z 17. listopadu 1939 (Korespondence II 2006: 36)

³² dopis z 30. listopadu 1939 (Korespondence II 2006: 36)

³³ dopis z 26. prosince 1939 (Korespondence II 2006: 38)

³⁴ dopis z 8. ledna 1940 (Korespondence II 2006: 38)

³⁵ dopis z 12. ledna 1940 (Korespondence II 2006: 39)

³⁶ dopis z 28. ledna 1940 (Korespondence II 2006: 40)

uvádí: „Už bych vás rád viděl. Ale jestli? Tady v Tel Avivu je ostatně taky docela pěkně. Nejhezčí je tu moře. Ale plavat se v něm nemůže, protože jsou hrozné vlny. Člověk se může jen tak nechat oplachovat na mělčině. Ale pohled z nábřeží je báječný. Jako na Vltavu. Jenže scházejí ty Hradčany.“³⁷ Jiří Langer se věnoval hlavně psaní, protože nemohl manuálně pracovat a sehnat jinou práci bylo velmi složité. Své články a básně publikoval časopisecky. „Přes veškeré potíže v nynější době půjdou mé básničky v těchto dnech do tisku. Konečně. Bude to jen malá knížečka. Dvacet básniček, které jsem tu během dvou let udělal. Jednotlivě byly už otištěny ve zdejších časopisech a měly úspěch. Také své chasidské povídky připravuji pro hebrejské čtenáře a dělám také druhý díl Devíti bran (to česky) doufaje, že ještě přeci uvidím Prahu a budu jíst ještě jednou knedlíky (neslané).“³⁸

Jiří Mordechaj Langer se do Prahy už nikdy nevrátil. Zemřel v Tel Avivu 12. března 1943 nedlouho před svými čtyřicátými devátými narozeninami. Pohřben je na telavivském hřbitově Nachalat Jicchak, na skromném náhrobním kameni stojí:

Zde leží

básník

Mordechaj Langer

5654 – 5. adaru roku 5703

Necht' je jeho duše vevázána do svazku živých³⁹

Mordechaj Langer, jak jsem se v této kapitole snažila pomoci významných událostí jeho života ilustrovat, byl velmi zvláštní osobností – netradičním zjevem české i židovské kultury. Setkání s chasidismem pro něj bylo mocným zážitkem, jenž se promítl do jeho života i tvorby. Se stejnou naléhavostí poté propadl i freudovské psychoanalýze, aniž by však ustoupil od chasidského způsobu života, který předtím přijal se všemi jeho aspekty. Právě neutuchající nadšení se zdá být hlavním rysem jeho „trojí duše“.⁴⁰ Dalším je pak

³⁷ dopis z 13. července 1942 (Korespondence II 2006: 46)

³⁸ dopis z 11. listopadu 1942 (Korespondence II 2006: 50)

³⁹ Letopočet je uveden dle židovského kalendáře. Závěrečná formule tzv. tanceva (jedná se o akrostich slov „Tihje nafšo crura bi-cror ha-chajim“) společná pro židovské náhrobky již od středověku vychází z biblického verše 1 Sam 25,29. Fotografii náhrobku najdete v příloze.

⁴⁰ Autorem spojení „trojí duše (země české)“ je Franz Werfel. (Srovnej s Pěkný 1996: 313)

smutek z osamění a nepochopení, který ve svém počínání Jiří M. Langer zažíval. To se vše se promítlo do jeho básnické tvorby, kterou se pokusím představit v následujících kapitolách.

Kapitola 3

PIJUTIM VE-ŠIREJ JEDIDUT

3.1 Literární a kulturní kontext sbírky

Langerova první hebrejsky psaná sbírka Pijutim ve-širej jedidut (v českém kontextu známá jako Básně a písně přátelství) z roku 1929 vyšla (stejně jako dříve vydaná, německy psaná Erotika kabaly) v malém pražském nakladatelství dr. Josefa Flesche. Útlá sbírka obsahuje 16 básní, které jsou, jak již originální název naznačuje, stylově velmi rozmanité.

Výrazu pijut⁴¹ se užívá pro označení náboženské poezie, zatímco pod pojmem šira chápeme poezii sekulárního charakteru či básnění ve významu poezie jako celku. V souvislosti s tímto stojí za zmínku fakt, že v době vzniku moderní hebrejské literatury (respektive literatury psané moderní hebrejštinou)⁴² byla poezie na rozdíl od prózy formou, která představovala kontinuitu a tradici, neboť vznikala po celou dobu diaspory. Náboženská poezie s kořeny ve starozákonních textech vznikala ve všech částech diaspory bez výjimky. Poezie se sekulární tematikou byla omezena časově i teritoriálně v ohledu na soudobý historický a společenský kontext.⁴³ Poezie jako jeden z hlavních projevů židovské kultury byla tedy brána jako přirozenější a snazší prostředek obnovy a obrody jazyka i národního povědomí. Ačkoliv se moderní hebrejšтина od biblické v mnohém liší (zejména slovní zásobou)⁴⁴ a je značně zjednodušená, tak bylo již v dobách haskaly⁴⁵ v hebrejsky

⁴¹ Více viz: Encyclopedia judaica 16: 192 (dále jen EJ, číslo svazku: strana)

⁴² Moderní období hebrejské poezie se datuje od konce 18. století. (Spicehandler 1989: 197)

⁴³ Hebrejskou středověkou poezii lze rozdělit na dvě oblasti – sefardskou, kam spadají především španělští hebrejští básníci, kteří „adaptovali veršovou strukturu, metriku a spoustu jiných zvyklostí arabské poezie,“ a aškenázskou, kam patří básníci „střední Evropy, kteří psali pouze náboženské básně, sledující styl byzantských Palestinců, jejichž metrum bylo určováno počtem slov ve verši. ... Až do moderní doby měla hebrejská poezie převážně posvátný charakter. Dokonce i ve Španělsku, Provence a později i v Itálii množství náboženských veršů dalece přesahovalo množství sekulární poezie.“ (Spicehandler 1989: 197; z angličtiny přeložila D. Garciová)

⁴⁴ Za otce moderní hebrejštiny je považován Eliezer Ben Jehuda (1858–1922), vlastním jménem Eliezer Jichak Perlman. Ben Jehuda pocházel z rabínské rodiny, ale kromě tradičního (náboženského) vzdělání, které získal v chederu (židovská náboženská škola), studoval na pařížské Sorbonně, kde se nadchl pro ideje sionismu. Začal se věnovat myšlence obrody hebrejštiny v mluvené formě, neboť ve společném jazyce Židů spatřoval předpoklad naplnění sionismu. Jazyk

psané poezii na co navázat. Oproti tomu prozaické texty (nejrůznější midraše či knížky lidového čtení) vznikaly v místních jazycích – především v Judendeutsch⁴⁶, ladinu⁴⁷ či jidiš⁴⁸ – a napodobovaly prózy místních okolních kultur. První hebrejsky psaná próza se vyznačovala hledáním formy a zpracovávala z počátku hlavně biblická témata. Za vůbec první hebrejsky psaný román se považuje Ahavat Cion Avrahama Mapu⁴⁹.

Jiří M. Langer tedy jako jazyk svých básní volí hebrejštinu ne náhodou – „je pro něj jazykem, ve kterém píše své hlavní texty. Těší se u něj nevyšší prestiži, protože i nadále asociuje náboženské významy.“⁵⁰ Navíc Langer navazuje na staletou a velmi bohatou tradici hebrejského básnictví (nejen českého). O širokém záběru znalostí v této oblasti svědčí Langerova překladová antologie Zpěvy zavržených, jež vyšla před druhou světovou

byl tehdy v Evropě chápán jako jeden ze základních kritérií pro nárokování národnostního práva. Ben Jehuda v roce 1881 odjel do Palestiny, která byla tehdy ještě součástí Osmanské říše, a začal se svými přáteli mluvit jen hebrejsky. Vymyslel na tisíce nových hebrejských slov, z nichž se ale ne všechna se ujala. V roce 1910 vydal první slovník moderní hebrejštiny. Orgány britského mandátu uznaly hebrejštinu jako oficiální jazyk Židů v Palestině 29. listopadu 1922. (EJ, 3: 386–388)

⁴⁵Haskala je termín užívaný pro tzv. židovské osvícenství (cca od 70. let 18. století v Prusku), které navazuje na všeobecné osvícenství evropské. Haskala byla hnutím elit, tzv. maskilim (vzdělanci, osvícenci) usilovali zejména o prosazení sekulárního vzdělávání, které mělo doplnit tradiční náboženské vzdělání a pozvednout tak židovské komunity, což mělo sice pozitivní kulturní dopad, ale přineslo tzv. krizi židovské identity.

⁴⁶Tzv. Judendeutsch je hebrejskou abecedou psaná němčina (Mittelhochdeutsch), která vykazuje prvky židovského etnolektu. V odborné literatuře bývá často termínem Judendeutsch označováno také západní jidiš. (srovnej např. Koschmal 2010: 93)

⁴⁷Ladino (judezmo) „je obvykle definováno jako ‚zamrzlá‘ forma kastilské španělštiny 15. století.“ (Wexler 1981: 103; z angličtiny přeložila D. Garciová)

⁴⁸Jidiš je nadnářeční jazykový útvar, který pro své písemné vyjádření užívá hebrejské abecedy, svými dalšími znaky však náleží do skupiny germánských jazyků. Vznikalo v 10.–13. století ze staré němčiny, ... dominantní německou strukturu obohatily prvky románské, ... prvky hebrejsko-araméjské, slovanské... (Pěkný 1993: 154)

⁴⁹Avraham Mapu (1808–1867) byl původem litevský židovský učitel a spisovatel. Na svém prvním románu Ahavat Cion (Láska k Sionu), který je zároveň považován za první hebrejsky psaný vůbec, pracoval Mapu přes deset let. Román byl původně cenzory zamítnut, ale nakonec v roce 1953 dočkal vydání ve Vilně (Vilnius). (EJ, 13: 505)

⁵⁰ Koschmal 2010: 111 (z němčiny přeložila D. Garciová)

válkou dokonce dvakrát (v roce 1938 v nákladu Václava Petra, v roce 1939 ji vydal Akademický spolek Kapper). František Langer vzpomíná: „A aby české čtenáře seznámil s židovskou světskou kulturou, přeložil do češtiny výběr z hebrejských básníků od jedenáctého do osmnáctého století. Je jistě velmi obtížné překládat verše vůbec, a zvlášť starých židovských básníků s jejich četnými archaismy a odchylkami od klasických forem. Myslím však, že Jiřímu, znalci všech jemností češtiny a hebrejštiny, básníku, který básnil v obou jazycích, se podařilo v překladech zachovat i krásu staré poezie, i to specificky židovské, čím se hebrejští lyrici, minnesängři a elegici lišili od svých křesťanských současníků.“⁵¹ Langerův výběr⁵² obsahuje básně takových velikánů, jakými jsou např. Šlomo ibn Gabirol⁵³, Jehuda ha-Levi⁵⁴ či Avraham ibn Ezra⁵⁵, z těch v Čechách působících zařadil Langer básně rabiho Löwa a Avigdora Kary⁵⁶, jehož slavná selicha⁵⁷ s incipitem Et kol ha-tela'a (v Langerově překladu *Všechny pohromy, jež nás kdy potkaly*), jež je typickým příkladem zpravodajské poezie, dokonce pronikla do pražské synagogální

⁵¹F. Langer 1971: 199

⁵² Do svého výběru Jiří M. Langer zařadil pouze básně psané v originále hebrejsky. Básně psané arabsky či jidiš součástí této antologie nejsou.

⁵³Španělský „glorifikovaný básník a mistr brilantního verše“ Šlomo ibn Gabirol (před 1025–asi 1058), v 19. století identifikován také jako filosof se jménem Avicbron, je autorem několika stovek náboženských i světských básní. Patřil mezi první básníky Sefaradu, kteří kromě práce s přízvuky (typický znak biblické poezie) využívali rýmů a rytmu (po vzoru pevné arabské metriky). Více: Rukriglová 2011: 196–267

⁵⁴Jehuda ben Šmuel ha-Levi (před 1075–1141) byl sefardský básník, filozof, lékař a jedna z největších osobností své doby. Je známo přes osm set jeho básní – světských i náboženských, ve kterých obsáhl celé tématické, žánrové i formální spektrum tehdejší španělské hebrejské poezie. (EJ, 11: 492)

⁵⁵Avraham ben Meir ibn Ezra (1089–1164) jeden posledních génů španělského Zlatého věku. Proslul především jako biblický exegeta a filozofický eklektik. Byl však také básník, skládal pijuty. Známý je i coby atronom a astrolog. (EJ, 9: 665)

⁵⁶Básník Avigdor ben Jicchak Kara (zemřel 1439) byl pražský rabín (mj. také lékař a kabalista), o němž se traduje, že přežil tzv. Krvavé Velikonoce, tedy drastický pogrom v pražském ghettu z dubna roku 1389, vyvolaný kvůli údajnému znesvěcení hostie. (viz např. Pěkný 1993: 34)

⁵⁷Selicha je typ pijutu. Jedná se o kající modlitby, které měly v liturgii své pevné místo, a to zejména před svátky v období Roš ha-šana a Jom kipur. Karova skladba bývá zároveň řazena mezi tzv. gezerot, tedy nářky zpravodajského typu, které se uplatňovaly pouze v místních vzpomínkových liturgických obřadech.

liturgie a předčítala se o svátku Jom kipur ve Staronové synagoze. Jiří M. Langer doplnil svou antologii poznámkami, v nichž v krátkých medailoncích představuje uvedené autory, a doslovem, v němž nastiňuje vývoj hebrejského básnictví.

O Devíti branách se někdy mluví jako o Langerově nejdůležitějším díle⁵⁸, což je dle mého názoru zavádějící, neboť pomineme-li odborné statě (původní i přeložené), je Devět bran jediným originálním literárním dílem dostupným českému čtenáři (nejen českému – hebrejské verše nebyly na rozdíl od Devíti bran, které jsou dostupné i v cizích jazycích a těší se tak světovému věhlasu, dosud přeloženy). Jiří M. Langer je poslední pražský hebrejsky píšící autor.⁵⁹ Zajímavé také je, že při publikování svých různých děl nepoužíval jednotné jméno. Někdy svá díla podepsal jako Jiří Langer, najít však můžeme i další varianty: Mordechaj Zev Georgo Langer, M. D. Georg Langer, M. Dov Georg Langer, Georg Langer, či jen G. L.⁶⁰

Z jeho hebrejsky psané poezie ze sbírky Pijutim ve-širej jedidut jsou známé tři básně, které do češtiny přeložil sám J. M. Langer. Dvě z nich – *Spohoří mlčení*, *V noci silvestrovské* – vyšly v časopise Cesta v roce 1930. Třetí, *Na smrt básníkovu*, která je věnována Franzi Kafkovi, vyšla v třetím ročníku dnes už skoro zapomenutého kulturního časopisu Středisko (1932–1933). Báseň objevil germanista Milan Tvrdík.⁶¹ Po mnoha letech pak v Židovské ročence 5753⁶² opět vyšly dvě básně uveřejněné v časopise Cesta a navíc ještě jedna v překladu Jiřího Daníčka (*Na básně Li-Tai-Pe*). Úryvek z básně *Setkání* (v překladu J. M. Langer) uvádí také Tomáš Pěkný v eseji Trojí řeč Jiřího Mordechaje Langer.⁶³ Jiné básně z této sbírky zatím uveřejněny nebyly. Proto uvádím sbírku ve svém vlastním překladu (s výjimkou tří výše zmíněných básní, které byly přeloženy samotným autorem). Některé z básní sbírky Pijutim ve-širej jedidut se objevují také v jeho druhé hebrejsky psané sbírce Meat cori (česky zmiňované jako Troška

⁵⁸Vlková 2008: 7

⁵⁹viz např. Brod 1993: 64; 145

⁶⁰Srovnej s Koschmal 2010: 8, 134

⁶¹Tvrdík 2000: 198

⁶²J. Langer 1992: 218

⁶³Pěkný 1993: 233

balšámu⁶⁴), která vyšla post mortem v Tel Avivu v roce 1943. Jsou jimi *Jak umírání uvnitř*, *S pohoří mlčení*, *Setkání*, *Na básně Li Tchaj Poa* a *K úmrtí básníkovu*.

3.2 Překlad sbírky

Šestnáct básní sbírky Pijutim ve-širej jedidut uvádím ve stejném sledu, jako jsou v originálním hebrejském vydání. Pokud není v poznámce uvedeno jinak, jedná se o můj vlastní překlad. Své překlady stále považuji za spíše pracovní v tom smyslu, že ačkoliv jsem básně překládala co nejsvědomitěji s ohledem na význam i formu básní, pro knižní vydání by zasloužily další revizi a pokusy o vystižení formální struktury, kterou se mi v mnohých případech nepodařilo dodržet.

Mordechaj Georgo Langer

Básně a písně přátelství

Vidění

Jako muž, kterého děsivý sen v noci vytáhl z propasti vlastního srdce,

tak jsem se probíral z hloubi snění svého života a hle:

Celý vesmír jako by byl vnořený v magický spánek,

v němž proti jeho vůli vše bez ustání pracuje.

⁶⁴ F. Langer vzpomíná: „Jiří zemřel 12. března 1943. Když umíral, ale ještě byl při plném vědomí, Brod mu přinesl korekturu knížky, do které bratr sebral své hebrejské básně, psané v Palestině. Je to knížečka na prostém papíře a prostě tištěná. Ale jméno, které jí dal, ukazovalo, jak velikou útěchou a lékem jeho ranám byla trocha poezie, kterou všemu navzdory v životě nalézal. Knihu pojmenoval Meat cori, což znamená Troška balšámu.“ (F. Langer 1971: 201)

Dřímá celý, prázdný svět, souhvězdí spíc se hne a dřímá čas.

Spává země i vše, co je na ní: zelenavé údolí, hory, voda, vzduch.

Blesk na nebi, když zazáří ve výšce, rachot Božího hřmění na zemi, jakkoliv

je slyšet —⁶⁵ všechno spí.

Dřímá všechno živé: Bzučení včely na louce, ptačí cvrlikání v lese, dřímá krev.

Ve spánku povstanou národy, ve spánku hlučí, ospalost je poráží

Spánek je všechno lidské konání, zdřímnutí je rozjímání srdcí.

Někteří spěchají procitnout: proroci, mystikové, básníci, filozofové — vše nadarmo;

není úniku z jejich dřímoty.

I naše svoboda volby je odsouzena k spánku,

neboť je nám dána proti naší vůli.

Pak jsem otevřel oči dokořán a hle:

Celý svět je stažený jako žena pracující k porodu,

sténá v ukrutných bolestech jako rodička v hořkém zoufalství

a u ní stojí archanděl Gabriel, v rukou žhnoucí kleště;

rve jí plod křivdy z útroby, až svaly jí zaskřípou,

vždyť rozenec ve své velikosti nemůže vyjít, je ohromný.

A celý vesmír se utápí v její krvi, v lítosti řve jako lev — a není pro něj spásy.

⁶⁵ Pomlčky píši v dlouhé variantě s ohledem na originální sazbu.

Jak umírání uvnitř

(Zpívá se na melodii Pláče, jak je zvykem v zemích galutu⁶⁶)

Slunce už zašlo.

Poslední soumraky

jarního večera

mizejíce končí.

Mlčení se pomalu obléklo v šat

temnoty a rozprostírá svá křídla nad zahradou.

S mým přítelem na věky věků, černým smutkem, jenž mě nezradí,

dál poputuju bez cíle

z hlučného města

Zář měsíce zahalí své kouzlo

šelestem listoví,

v povzdálí slavík

svou smutnou písní rozechvívá růžové lístky

A já jdu a vzdaluji se do klína noci.

Všude kolem je ticho. —

Šum stromů utichl

⁶⁶Galut je termín z hebrejštiny, který označuje exil židovského národa (diasporu). Např. Daniel Boušek popisuje galut jako „mnohovýznamový koncept, jenž v sobě zahrnoval jak život mimo území Izraele, tak utrpení života v tomto exilu.“ (Boušek 2011: 189)

i kлокot slavíka v dálce
pozvolna zmírá,
Jak umírání uvnitř,
v srdci člověka,
jsou záchvěvy tajné lásky,
kterouž se neodvažuješ
milovat
zcela a úplně.

Mému příteli

Jako když se někdy rozestoupí mraky vysoko na nebi
a hvězdné oko navěky bez poskvrny shlédne na zem,
tak ses náhle zjevil svému osamělému služebníku
a rozechvěl jsi jeho zoufalé a nevědomé srdce.

— — —

A když jsem uzřel tvou⁶⁷ pružnou, čistou postavu,
ze které prýští jiskry okouzlujícího mládí,
a když jsem se žíznivě zadíval do tvých věrných očí,
v nichž Hospodin utápí hloubku sebe sama, hloubku Ein Sof

⁶⁷ Zájmena ty a tvůj (které zastupují postavu přítele) uvádím v básních s malým písmenem, a to i přes to, že je Langer v překladu básní *K úmrtí básníkovu* a *V noci silvestrovské* uvádí s písmenem velkým.

a smutek jeho sladkého tajemství nemá smyslu —

Tehdy zasténám a má duše se rozechvívá
jako když se dlaň dotkne napjaté struny lyry,
a melodie mé síly Tě zaplaví,
neboť moře mého věčného chladu
rozpálil jsi žárem okamžiku. —

A bylo to, jako když si připomenu onu chvíli štěstí,
krásu té noci, kdy jsme šli spolu po ulici
A ty's mi tiše položil ruku na rameno
— tehdy jsem si vzpomněl (mlhavě)
na prastarý příběh, který srdce zasáhne:
O lásce dvou přátel, jak ve velké touze
objal druh druhá;
a v opojení objetí tiše stoupali
k vyšším světům, k zahradám ticha,
v nichž je věčné světlo a láska bez konce.

Síla krásy

Pohledem mého milého se mění vyprahlost
— v nádhernou zahradu, jež vypučí a rozkveté.

Něžný úsměv na jeho krásné tváři
věru tak září, až srdce vzkypí,
— ze rtů mu kanou perly jako déšť.

Nebeské vojsko střeží jeho slávu
a jak jeho tělo celé jásá, zpívá
žár mládí počne silou touhy vřít
— tu ve výši svých cest se pustí do tance.

Zalétl ke mně jeho zrak — a spálen byl keř
v zahradě mého mládí, radost zcela ustala.

On směje se a na mé cestě vzklíčí
věčný smutek, slzy, pláč a bol.

A když se nebeská modř hvězdami potřísní
já bloumám venku, sténám v hořké lítosti
mé smysly na kraji propasti, stínu smrti bouří
a prudká krve mě do ní vehnat touží.

Setkání

V noci temna, v noci chladu opustil klid mou duši

a proud života tě ke mně přinesl — a pomine.

Jda po mém boku,

mluvil jsi k mému srdci a tvé rty přetékaly myrhou.

A já svou cestou půjdu sám,⁶⁸

daleko, daleko.

Neboť jsem si řekl: Snad je v mém temném srdci ukryto světlo.

Líbezná píseň andělů

Nádherná zem, kde náš lid válčil, smířoval se, snil

kde cypřiše, palmy i olivy vrhají svůj stín

Tam, můj milý běloskvoucí, se mnou pojď, bys věčnost potěšil

Kolkolem se line rajská vůně mandragory,

vzácné cedry korunují nádherou nám hlavy

Neviditelný háv přes nás přehodí noc věčného veselí

⁶⁸Druhá polovina básně (4.–8. verš) je k dispozici i v překladu Jiřího Daníčka (Pěkný 1996: 311), jeho verze je téměř totožná s mou vlatní. Rozdíl je v členění strofy, kdy Daníček poslední verš dělí na dva a vypouští přivlastňovací zájmeno.

Naší mlčenlivé lásce družba Jordán naslouchá,
pod nebesy svatebního baldachýnu usneme pak oba dva
Kníže milosrdenství požehná nám, líbeznou píseň andělé zapějí

S pohoří mlčení⁶⁹

Na temeni skály jsme seděli a přemýšleli o velkém Nemožném.
I počalo mlčení naše a porodilo hrůzu.
A před naším zrakem, hle, božská šíř se rozprostírá
a na horizontě líbá nebe zemi a oba se rozplývají. — — —
A my sedíme mlčky, pohlížíme ve vznešenou dálku a myslíme na nemožné.

Mládenečku

Na lavičce v parku se rozhostil tajemný klid.
Seděl jsem tam a seděls tam i ty, mládenečku.
Boží písní promluvily nebeské záznaky,
vítr je čistý a měkký jako tvé bledé líce, mládenečku.
Ale, ach běda! — Náhle se odněkud zjevil párek ptáčků,
spolu se nám před očima milovali, mládenečku.
— — v noci tvých řas má záře skomírala,

⁶⁹překlad J. M. Langer in Cesta 1930: 244

slunce mi zapadlo v soumraku tvé tváře, mládenečku!

Na lavičce v parku se rozhostila hluboká tma.

Já tu ještě sedím a sním, ty už jsi pryč, mládenečku.

— Jaký to den – než si pomyslíš, zahalí jej plesový šat

— i lidské štěstí provází hořký konec, mládenečku!

Má poezie!

Na melodii Gustava Mahlera

Když se má nebesa zatměla a má rána ztemněla

jak zakalené vlny moře nebytí,

a jak maličký ostrov, daleko, daleko ode mě

utápí se v propasti osiřelá země

— tvé ušlechtilé tóny, má němá písni,

ke skrytým břehům pošlu na pozdrav.

Když důvěra opustila mou zhrzenou duši,

z mého utrápeného srdce když vyprchala naděje

jak při odkvětu slábnoucí vůně polní lilie

když zahradu halí čern a stín nádhery smrti

— — vás, mé housle, vás vezmu

a vašemu hlasu svůj žal obětuji

A zářící serafíni když na zemi zaútočí

a úrodu všech polí pozřou ohnivá stvoření —
údolí vydají prameny spásy,
když naříkavě šeptám hymny o lásce;
a nová slunce zazáří z mraků,
od hvězdy k hvězdě se sklene pevný most
A bezejmenní mrtví svůj žal údolím pláče ponesou
a stavitelé cest k Béterským horám
ze sklenky tvého stesku pijí a zpíjejí se, má poezie!
Zdroj mých slz však navždy nezadržíš
oheň v mém nitru neuhasiš, nerozjasníš mou tvář
a mou hlavu ozdobíš zlomenými květy – má poezie!

Nebot' uzřím tvá nebesa...

Jako zlý sen ve věčné noci se nořil
den ke dnům mého života. Na břehu řeky
stojím udiven: Odkud přicházíš, kam pospícháš?
A tajený vzdech vyrazí z hrdla
a srdce je vyhnané, unavené, ubohé.

Pohlédl jsem vzhůru — má duše ti zazpívá:

Tvá nebesa uzřím, hvězdy, lunu,

střípky dechu tvých úst v hloubce vesmírné propasti,

— svou hlavu před tebou skloním, ó Nádherný.

Na básně Li Tchaj Poa⁷⁰

Však tvá báseň odpoví mé

jako rým druhému odpovídá

a jako ozvěna stoupá z hloubi propasti hornatého Východu,

tak slyšel jsem promluvu.

Stříbrným nožíkem jsem přeci šetrně a laskavě

rozřezal kontury tvých básní

a ulehnuv odpočívám a sním.

Z venku přináší vítr vůni léta, která mě opíjí,

v dálce osamělé tóny klavíru jemně zní.

Před sebou mám rozevřený ten nový svazek dávných veršů;

ale ne, nemohu je číst.

Když jsem procházel první řádku, očím se zešeřilo,

⁷⁰ Tato báseň vyšla i v překladu Jiřího Daníčka pod názvem Na básně Li-Taj-Pe. (J. Langer 1992: 218)

na druhé — světlo odešlo, pominulo;
ta třetí — celá se v slzu proměnila,
v jednu velkou, čistou slzu, hořkou jako zem ve své plnosti.

K úmrtí básníkovu⁷¹

(Za Franzem Kafkou)

Tož nadešel již čas, svazek se rozděluje,
svazek vln v moři světů —
Jako by bylo možné rozloučení

Hle, nestačily paže Tvé prachu země obejmout,
Nyní však síla Tvá k nejzazším hvězdám sahá;
Sláb byl Tvůj výsměch, by vyjádřil srdce žal,
Však nyní: ječivý vichřice rej nade vším kvílí a štká,

Neb mystická svatba dnes v přírody lůně se slaví.
Nad zdrojem, z něhož smrt a život bratrsky vyvěrají
Za zvuků symfonie, již tak zázračně pějící přírody tajemství věčná,
Pravěkými vzpomínkami zpiti elektrony volné jak démoni odpoutaní tančí.

⁷¹Germanista Milan Tvrđík objevil českou verzi básně v překladu J. M. Langer a v časopise Středisko. Báseň je také v německém překladu Maxe Broda, který ji uveřejnil ve svých pamětech. (Tvrđík 2000: 198–199)

Vzduch – oheň – voda, vše, co cítí, co roste i co v nehybnosti,

Se mnou se přátelí dnes, ač cizími byli až dosud;

S výrazem nevýslovné něhy své ruce vztahují po mně

se mnou laškující — a Ty's v jejich středu!

A matka země tak laskavě mě kyne:

Ó polož na ňadra má tíž' stínu své duše

A sen svých kostí ulož v poduškách kyprosti mé k spánku!

— A plna jest života Tvého.

Sám

Ve svém podkroví

seděl jsem a díval se

samoten

na město

pod sebou.

Jeho okna už svítí,

ulice ztichly

a po tváři nebe
letí mraky,
nevím a nechápu kam.

— — —

Marně jsem čekal na den,
který uplynul.
Posadil ses ke mně —
minuty,
hodiny,
hodiny,
minuty;
netiskl jsem Tě ke své hrudi,
mé paže Tě nepohltily.
A že mi srdce vzplálo,
jsem ti svými ústy
neprozradil,
nemohl jsem.
A teď jsi odešel,
A nezůstala
něž vzpomínka
a lítost,

temnota,

temnota. — — —

Stal se zázrak!

V nitru pustiny

smutný jako útěcha

stoupající jako vzdech,

jako vzdech, když se stane zázrak.

A v hlubinách zapomnění

jako by se chvěly

struny mých houslí,

o kterých myslel jsem, že už zchátraly.

— — —

Ve svém podkroví

seděl jsem a díval se

samoten

na město.

Po tváři nebe

letí mraky,

nevím a nechápu kam;

a město pode mnou

je klidné a pokojné

a v oknech domů

tam —

je světlo,

jsou lidé.

Křesťanskému příteli

Šťěstí mě tentokrát minulo tak těsně,

tak těsně

— a zanítilo ve mně hranici zoufalství!

Otevřel jsem Ti své srdce

jako bránu paláce

— a ty's mě bodl;

seslal jsi na mé kosti oheň, kterým zčernaly.

Neboť hvězdy padají z nebes,

vesmír plane všude kolem mě, můj svět je pode mnou;

Proti mně zbledl obličej měsíce

jako tvář zahalené v nočních uličkách.

Zavrhni mě, pozemský světe,

o němž jsem řekl už sedmkrát,

mezi námi není nic dobrého ani zlého.

Zavrhni a vyvrhni mě znovu, daleko, daleko,

doprostřed vesmíru, kde není nic.

Běda, štěstí mě tentokrát minulo tak těsně, tak těsně

— a zanítilo ve mně hranici zoufalství!

Marně polykám víno plnými doušky jako velbloud,

marně křičím, pláču, žádná odpověď, žádný hlas,

marně žiju, marně čekám na smrt

— jen má píseň je mi únikem, můj nářek útočištěm.

Jen ta má bezútěšná píseň!

A ty, kterého jsem tak miloval,

nikdy ji nepoznáš;

nikdy neuslyšíš mou řeč, je ti cizí

jako je ti cizí plamen mé touhy,

jako je ti cizí kladivo písň mé krve,

nelítostná rána do mého spánku.

Neuslyšíš mou píseň, nebudeš jí moci rozumět

a co je mým hříchem, co mým zločinem

do konce věků se já nedovím.

Proč se hněváš a proč mnou pohrdáš,
není lidské zavrhnout – jak ty – svého psa.

Běda, štěstí mě tentokrát minulo tak těsně,
a tolik spěchalo!

Úzkost se navrátila k mé duši, opuštěné a osamělé.
Padesát bran hříchu zas doširoka rozevřelo své tlamy
a podsvětí pode mnou mě chce pohltit.

A vidím: Navrátím se jako kdysi
žádat kvůli sobě zavrženíhodnou touhu
a svatý třpyt čisté lásky
na nočních planinách. — Naděje pomíjivosti a marnosti!
Naděje pomíjivosti a marnost blázna, který ztratil hlavu;
protože jsi mě opustil!

— — — — —

A nyní, bolest již umlkla
ustal ten strašný zvuk
a můj duch se ve mně upokojil.
Má duše byla jako mořský vír po bouři
a jiskra útěšného odpočinku svítila mému neútěšnému srdci.

A cítím (zdá se mi), že jsem svobodný
provazy, jimiž jsi mě svázal, povolily
pominulo kouzlo falešného jha, tyče popadaly,
jsem volný, svobodný.

Ano, svobodný jsem, svobodný!

Svo-bod-ný!

— — — — —

Jsem volný?

Svobodný?

Běda, štěstí mě tentokrát minulo tak těsně

a nevrátí se více!

Světlo mých očí mi vzal, z nitra mi srdce vytrhl.

Avšak chybí mi klid, ten nebudu mít více!

Neboť navždy nesvobodným je poslušný služebník,

ten, kdo byl jednou prodán nebude nikdy svoboden

Ach běda, běda mi,

bě-da!

V noci silvestrovské⁷²

Té noci šumí život v ulicích jak víno šampaňské

triviální melodií zní jazz

v barech

sprchami stříbra hasí se žádost.

Tebe unesla mi dálka a jen

čtvero zdí pokoje jsou mými druhy,

jež hotoví se mě přitisknouti.

Proto jsem kliden.

Piji sladký dým jemných cigaret

a čtu:

Pohádky Andersenovy, Reubeni-ho paměti

a písně Apollinairovy, které Ty miluješ.

Ale k půlnoci plním sklenici vínem

⁷² překlad J. M. Langer in Cesta 1930: 244

a připíjím Ti na zdraví.

A když jsem ulehl

— chvílemi na Tebe myslím,

— chvílemi pokračuji v četbě.

A když bylo ráno

Hrdostí oděný

S večerem se vyjdu procházet ze svého domu

a po ulicích bloumá dav lidí a veselí se

Mladíci s dívkami chodí ve dvojicích

do sebe zavěšení, paže spočívají zkřížené za zády

Uviděv to, zaradoval jsem se a oděl hrdostí,

neboť i já jsem jako oni, člověkem

Až zemřu — lidé přijdou

a z mého šatu utkají plátno nemluvňatům

Kapitola 4

POZNÁMKY K JAZYKU A FORMĚ BÁSNÍ

Tato kapitola je komentářem k mému překladu sbírky *Pijutim ve-širej jedidut* Jiřího Mordechaje Langer. Zabývat ale budu i básněmi, které zde předkládám v překladu autora. Jejich porovnání s hebrejským originálem pro mě totiž bylo do určité míry vodítkem, a to především na poli věrnosti překladu, o kterou jsem se snažila, neboť je o Langerovi známo, že při svých překladech dbal na co největší přesnost a blízkost cizojazyčnému originálu.⁷³

4.1 Jazyk

Při překladu jsem se potýkala s obtížemi různého druhu. V první řadě šlo o jazyk, neboť Langer mísí, v rovině lexikální i morfologické, hebrejštinu biblickou s hebrejštinou své doby. Ta se navíc kvůli své tehdejší neukotvenosti v mnohém liší od hebrejštiny moderní. Vzhledem k tomu, že tato práce není koncipována jako lingvistická, nebudu se věnovat detailnímu rozboru Langerovy hebrejštiny, ale pouze se pokusím nastínit její základní atributy. Některé Langerem užívané tvary se dnes v jazyce nevyskytují – jde tedy nejspíše o nebásnické neologismy, které se v jazyce neuchytily (např. z dnešního pohledu chybné užití slovesného kmenu či slovesném rodu). Na některých místech jazyk naopak zjevně podléhá básnické licenci Jiřího M. Langer – poměrně často se tak děje kvůli vytvoření rýmových dvojic, např. v básni *Líbezná píseň andělů* (více v kapitole 4.2 Forma).

Bohatost slovní zásoby, kterou Jiří M. Langer používá, lze ilustrovat už na první básni *Vidění*. Pro spánek zde využil tři různé výrazy, stejně jako pro slovesa vyjadřující tuto činnost. Obdobně pestře vyjadřuje také pocity smutku, žalu a pláče. V jeho básních lze také najít několik výrazů pro svět či kosmos, nebesa (kosmologické motivy se objevují i v dalších básních). Langer čerpá hlavně z oblasti básnického jazyka, který je květnatý a velmi zvučný. Langerovy básně jsou plné tropů (viz 4.2 Forma).

⁷³ Srovnej s Koschmal 2010: 93

Jiří M. Langer často také používá biblické výrazy, fráze či celé větné konstrukce (syntax). Příkladem může být báseň *Setkání*, v jejímž čtvrtém verši „mluvil jsi k mému srdci a tvé rty přetékal myrhou“ vidím parafrázi k Písni písní 5, 13 : „... jeho rty jsou lilie, z nichž kane tekutá myrha“. Ve sbírce se aluze na Píseň písní objevují i jinde. „Můj milý je běloskvoucí...“ z verše 5,10 se promítá do verše z Langerovy básně *Líbezná píseň andělů*: „Tam, můj milý běloskvoucí, se mnou pojď, bys věčnost potěšil.“ Pátá kapitola Písně písní byla pravděpodobně inspirací k básni *Síla krásy*, kde se také objevuje popis milého. Bétérské hory⁷⁴ v básni *Má poezie!* jsou také biblickým výrazem.⁷⁵ Podobně jako „otija“ (zahalená) z druhé strofy básně *Křesťanskému příteli*, ekumenický překlad uvádí v Písni písní 1,7 spojení „zahalená poběhlce“, kralický překlad „poběhlá“.

Do některých básní pronikly také arameismy (např. *Vidění*: slovní spojení „marej drazin“ – mystikové, přesněji učitelé tajného či tajností – aramejský sufix -in namísto hebrejské -im vyjadřující plurál maskulina, obdobně i v básni *Líbezná píseň andělů*: „šušbin“ – družba nebo v básni *Křesťanskému příteli*: „ben-chorin“ – svobodný člověk, narozený na svobodě; *Na smrt básníkovu*: „hilula“ – Langer výraz překládá do češtiny jako mystická svatba; *Má poezie!*: „arakim“ – země). Nezřídka v básních narazíme také na judaistické, potažmo kabalistické pojmy. Například již zmíněná „hilula“ v básni *Na smrt básníkovu* – jde o termín používaný původně pro svatební veselí, později však také pro oslavy výročí smrti významných rabínských učenců, neboť smrt svatého člověka je chápána jako mystický sňatek jeho duše s Bohem.⁷⁶ „Ein Sof“ z *Mému příteli* je kabalistickým termínem označujícím Boha (doslova by se dalo přeložit jako Nekonečný, Nemající konce).⁷⁷ Báseň *Síla krásy* přináší dva takové pojmy hned ve svém titulu (hebrejsky „Ha-gvura še-ba-tif’eret“). Jak „gvura“ (síla, hrdinství), tak „tif’eret“ (nádhra,

⁷⁴ Bétérské hory (dle ekumenického překladu) se dodnes nepodařilo zeměpisně určit. Septuaginta uvádí „roklinaté hory“, Kralická bible „hory Beter“. Badatelé se dnes přiklání k názoru, že nejde o toponymum, ale apelativum. Setkat se můžeme i z výrazem „hory plné vůní“, který bývá dáván do souvislosti s Pís 4,6 („...vydám se k myrhouvé hoře, k pahorku kadidlovému“) a Pís 8,14 („Uprchni, milý můj, podoben gazele či kolouškovi na balzámových horách.“). Více viz Balabán 1995: 251.

⁷⁵ Pís 2,17

⁷⁶ EJ 9: 119

⁷⁷ EJ 6: 260

krása) patří mezi deset sefir („sefirot“), jsou tedy Božími atributy, stupni Boží emanace.⁷⁸ Ha-gvura se také přeneseně používá pro označení Boha. V *Sile krásy* je však zřejmé, že slova jsou tu ve významu původním, neboť odkazují (stejně jako celá báseň) k biblickému verši „Ozdobou jinochů je jejich síla...“⁷⁹, který výslovně zmiňuje i Jiří M. Langer v *Erotice kabaly*.⁸⁰

Langerovu poezii značně ovlivnila také tvorba jiných hebrejských básníků napříč stoletími. Navazuje tak na tradici – odkaz, který sám českým čtenářům zprostředkoval díky svým vlastním překladům středověkých hebrejských básní, z nichž některé uveřejnil v již zmíněné antologii *Zpěvy zavržených*. Například v básni *Mládenečku!* je pro pojmenování krásného mladíka zvoleno spojení „elem-chen“, kde „elem“ je synonymním výrazem pro „cvi“, tedy jelínka. Oba termíny pro jelínka, který je společně s laňkou („alma“ či „cvija“) typickou a velmi oblíbenou postavou středověkých písní, hojně používala celá řada sefardských básníků (vzorem jim byla již zmíněná *Píseň písní*). Tento vliv se kromě lexika projevuje samozřejmě i v rovině tematické a formální.

Z hlediska syntaktické stavby jednotlivých veršů, či veršových úseků (ne nutně celých strof) je otázkou, jestli dochází k inverzím záměrně, či pod vlivem české syntaxe. Nejčastější pochyby vznikají u syntagmat typu jméno-přívlastek, respektive přívlastek-jméno. V hebrejštině je totiž adjektivum řazeno až za jménem na rozdíl od češtiny, kde adjektivum substantivum předchází. Užití interpunkce v Langerově poezii není jednotné, a tak i v mých překladech kolísá.

⁷⁸ „Sefíry považuje Kniha stvoření (Sefer jecira – pozn. D. Garciová) zároveň za netělesné duchovní ideje, které prýští z Boha, aniž by s ním byly totožné – jsou však s Bohem úzce spojeny, „jako je plamen spojen s hořícím uhlím.““ (Sadek 2009: 48) Více informací např. EJ 18:244

⁷⁹ Př 20, 29

⁸⁰ J. Langer 1991: 37

4.2 Forma

Mnoho básní Langerovy sbírky *Pijutim ve-širej jedidut* vychází z forem známých ze starozákonní poezie⁸¹, v níž je rytmický charakter prezentován systémem přízvuků a intonačních symbolů (a samozřejmě také puntací značící vokalizaci). Biblický verš je tedy tónický – základním principem organizace verše je počet přízvukných slabik (počet nepřízvukných nehraje roli). Starozákonní poezie je povětšinou nerýmovaná, poetičnost textu se tedy nevyznačuje rýmy, ale tzv. paralelismem membrorum. Ten často dělí verš na dvě (tři, čtyři) rytmicko-logické jednotky. Tyto hemistichy bývají buď úplně, nebo alespoň částečně paralelní nejen počtem slov, ale i významem.⁸²

Podobné principy lze vidět už na první básni *Vidění*. Nápadná je rýmová absence, která je nahrazena právě paralelismem. Ten je podpořený různými typy opakovacích figur (anafora, epizeuxis) a je základním stavebním elementem básně.

„Dřímá celý, prázdny svět, souhvězdí spíc se hne a dřímá čas.

Spává země i vše, co je na ní: zelenavé údolí, hory, voda, vzduch.

Blesk na nebi, když zazáří ve výšce, rachot Božího hřmění na zemi, jakkoliv

je slyšet — všechno spí.

Dřímá všechno živé: Bzučení včely na louce, ptačí cvrlikání v lese, dřímá krev.“

(*Vidění*)

Paralelismus membrorum (synonymický, antitetický nebo syntetický) je jedním ze základních rysů poezie, kterou ve sbírce Jiří Mordechaj Langer představuje. Najdeme jich celou řadu, pro příklad uvádím několik paralelismů v rámci jednotlivých veršů (respektive dvojverší), v básni *Mládenečku* bychom pak našli antitetický paralelismus na úrovni strof.

„Jako muž, kterého děsivý sen v noci vytáhl z propasti vlastního srdce,

tak jsem se probíral z hloubi snění svého života a hle:“

(*Vidění*)

⁸¹ Podrobnější informace např. EJ 16: 254–262

⁸² Hrushovski 1989: 225

„A zářící serařini když na zemi zaútočí

a úrodu všech polí pozřou ohnivá stvoření —“

(Má poezie!)

„Však tvá báseň odpoví mé

jako rým druhému odpovídá“

(Na básně Li Tchaj Poa)

„Neuslyšíš mou píseň, nebudeš jí moci rozumět

a co je mým hříchem, co mým zločinem

do konce věků se já nedovím.“

(Křesťanskému příteli)

„Se mnou se přátelí dnes, ač cizími byli až dosud“

(K úmrtí básníkovu)

Jak už jsem zmiňovala výše, Langerova poezie je plná obrazných pojmenování (tropů). Často používá rozvitých přirovnání (která někdy přecházejí až do paralelismu). Pro ilustraci vybírám namátkou pár příkladů: „Celý svět je stažený jako žena pracující k porodu“ (*Vidění*); „Jak umírání uvnitř, / v srdci člověka, / jsou záchvěvy tajné lásky“ (*Jak umírání uvnitř*); „má duše se rozechvívá / jako když se dlaň dotkne napjaté struny lyry“ (*Mému příteli*); „když vyprchala naděje / jak při odkvětu slábnoucí vůně polní lilie“ (*Má poezie!*); „elektrony volné jak démoni odpoutaní tančí“ (*K úmrtí básníkovu*).

Jiří M. Langer není přímočarý básník, klade opravdu velký důraz na obraznost – svou poezii staví na vytváření poměrně složitých mentálních obrazů, při kterých zdůrazňuje smyslové vjemy. Abstraktní myšlenky sděluje pomocí líčení konkrétních obrazů (scén), které jsou právě díky smyslům mnohdy až naturalisticky konkrétní. Například poslední strofa básně *Vidění* de facto říká, že svět bude strašlivě trpět. Langer ale muka líčí velmi epicky, kumulace zvukových vjemů přidává na dramatičnosti.

„Celý svět je stažený jako žena pracující k porodu,
sténá v ukrutných bolestech jako rodička v hořkém zoufalství
a u ní stojí archanděl Gabriel, v rukou žhnoucí kleště;
rve jí plod křivdy z útroby, až svaly jí zaskřípou,
vždyť rozenec ve své velikosti nemůže vyjít, je ohromný.
a celý vesmír se utápí v její krvi, v lítosti řve jako lev — a není pro něj spásy.“
(Vidění)

Zdůraznění smyslových vjemů se vyskytují v několika podobách:

- **vizuální (zrak):**

„blesk na nebi, když zazáří“
(Vidění)

„A když jsem uzřel tvou pružnou, čistou postavu“
„a když jsem se žíznivě zadíval do tvých věrných očí“
(Mému příteli)

„Pohledem mého milého se mění vyprahlost / — v nádhernou zahradu, jež vypučí a
rozkvetne.“
(Síla krásy)

- **auditivní (zvuk):**

„rachot Božího hřmění“
„Bzučení včely na louce, ptačí cvrlikání v lese“
(Vidění)

„z hlučného města“
„šelestem listoví, / v povzdálí slavík / svou smutnou písní rozechvívá růžové lístky“
„Všude kolem je ticho. — / Šum stromů utichl / i kлокot slavíka v dálce“
(Jak umírání uvnitř)

„a melodie mé síly tě zaplaví“

(Mému příteli)

„Boží písní promluvily nebeské zázraky“

(S pohoří mlčení)

„Však nyní: ječivý vichřice rej nade vším kvílí a štká“

(K úmrtí básníkovu)

„marně křičím, pláču, žádná odpověď, žádný hlas“

(Křesťanskému příteli)

- **čichové (vůně):**

„Zvenku přináší vítr vůni léta, která mě opíjí“

(Na básně Li Tchaj Poa)

„Kolkolem se line rajská vůně mandragory“

(Libezná píseň andělů)

„Piji sladký dým jemných cigaret“

(V noci silvestrovské)

- **taktilní (dotek):**

„a rozechvěl jsi jeho zoufalé a nevědomé srdce“

„neboť moře mého věčného chladu / rozpálil jsi žářem okamžiku. —“

„A ty´s mi tiše položil ruku na rameno“

„objal druh druhá; / a v opojení objetí tiše stoupali“

(Mému příteli)

„a na horizontě líbá nebe zemi a oba se rozplývají. — — —“

(S pohoří mlčení)

„netiskl jsem tě ke své hrudi, / mé paže tě nepohltily“

(Sám)

V básních Jiřího Mordechaje Langerera se také objevují dva leitmotivy, které také spadají do sféry smyslového vnímání: tma a ticho. Tma se v básních vyskytuje v nejrůznějších podobách: „Slunce už zašlo“, „Mlčení se pomalu obléklo v šat temnoty“, „...vzdalují se do klína noci“ (*Jak umírání uvnitř*); „V noci temna, v noci chladu...“ (*Setkání*); „Když se má nebesa zatměla a má rána ztemněla“ (*Má poezie!*); „Když jsem procházel první řádku, očím se zešeřilo, / na druhé — světlo odešlo, pominulo“ (Na básně Li Tchaj Poa); „A nezůstala/ něž vzpomínka / a lítost, / temnota, / temnota. — — —“ (*Sám*). Ticho se objevuje také v různých obměnách: „Všude kolem je ticho. — / Šum stromů utichl / i kлокot slavíka v dálce / pozvolna zmirá“ (*Jak umítání uvnitř*); „marně křičím, pláču, žádná odpověď, žádný hlas“, „A nyní, bolest již umlkla / ustal ten strašný zvuk / a můj duch se ve mně upokojil.“ (Křesťanskému příteli); „Ulice ztichly“ (*Sám*); „když naříkavě šeptám hymny o lásce“ (*Má poezie!*); „I počalo mlčení naše a porodilo hrůzu“, „A my sedíme mlčky...“ (*S pohoří mlčení*); „Naší mlčenlivé lásce družba Jordán naslouchá“ (*Líbezná píseň andělů*); „a v opojení objetí tiše stoupali / k vyšším světům, k zahradám ticha“ (*Mému příteli*). Tma i ticho jsou velmi silnými prvky, které vytvářejí atmosféru a doplňují hlavní téma osamělosti (viz kapitola 4.2 Osamělost básníka). Často bývají v protikladu tma-světlo a ticho-zvuky (antiteze, oxymóron, kontrast):

„Slunce už zašlo.

Poslední soumraky

jarního večera

mizejíce končí.“

„Zář měsíce zahalí své kouzlo

šelestem listoví“

(*Jak umírání uvnitř*)

„Snad je v mém temném srdci ukryto světlo.“

(*Setkání*)

„— — v noci tvých řas má záře skomírala,

slunce mi zapadlo v soumraku tvé tváře, mládenečku!“

(*Mládenečku*)

„Jeho okna už svítí,

ulice ztichly“

(*Sám*)

„tvé ušlechtilé tóny, má nemá písni“

(*Má poezie!*)

Jiří Mordechaj Langer také užívá refrénu, a to hned v několika básních. V básni *Mládenečku* se opakuje apostrofa na konci každého druhého verše. Báseň *Křesťanskému příteli* uvádí jako refrén (s obměnou) skupinu veršů „Štěstí mě tentokrát minulo tak těsně, / tak těsně / – a zanítilo ve mně hranici zoufalství!“ Podobně je tomu v básni *Sám*, kde se opakuje celá strofa (opět s obměnou). Opakování obecně (kromě refrénu i další zvukové figury jako anafora, epizeuxis, epanastrofa atd.) je obecně také jedním z principů na kterých stojí biblická poezie, ale v ní byl kromě estetických důvodů také kladen důraz na to, aby byla snadno zapamatovatelná, neboť byla určena zejména pro hlasitý přednes. Tato funkce je u poezie Jiřího M. Langer přinejmenším diskutabilní, ale i přesto nelze refrénu (i dalším figurám) v jeho básních upřít rytmicizující a estetickou funkci.

Poetické části Starého zákona mají ještě jeden výrazný rys – alfabtický akrostich, známý například z biblické knihy Pláč⁸³. Jedná se o básnickou figuru, kdy počáteční písmena veršů sledují posloupnost hebrejské abecedy – báseň se pak skládá z dvaadvaceti veršů, neboť přesně tolik je konsonantů „alefbety“. Někdy je akrostich rozšířený a v básni najdeme dvacet dva strof (pro každý konsonant připadá více veršů – tedy celá strofa začíná stejným písmenem). V pozdější poezii se také někdy objevuje akrostich, který v sobě skrývá jméno autora. Ani jeden z těchto typů akrostichů se však v básnické sbírce Jiřího Mordechaje Langer neobjevuje.

Formálně však Langer nesleduje pouze biblické vzory, ale také hebrejskou poezii středověkou, zvláště španělskou, která kromě biblických či raně pobiblických vzorů (např.

⁸³ Někdy bývá také označována jako Pláč Jeremjášův.

Píseň písni) čerpá z trendů poezie arabské. Muslimské Španělsko, kde tato poezie vznikala, bylo kulturně a etnicky velmi rozmanité. Poezie, nejen ta hebrejská, byla tehdy velmi populární a pro svůj rozkvět měla ideální podmínky.⁸⁴ Hebrejští básníci adaptovali arabské kvantitativní metrum (časoměrný systém – morfologický přístup akcentoval rozdíly mezi krátkou a dlouhou stopou), témata i motivy. Začaly se velké míře používat nejrůznější typy rýmů. Došlo také k renesanci biblické hebrejštiny, která byla považována za krásný a božský jazyk a mohla tedy soupeřit s arabštinou. Největší inovací této doby byl příklon k světské poezii, prostřednictvím níž mohly být vyjádřeny osobní pocity, myšlenky a vztah k člověku i společnosti. „Styl a motivy sekulární poezie ovlivnily i poezii náboženskou, která se však nadále vyvíjela samostatně a byla považována za odlišný žánr.“⁸⁵ V poezii Jiřího M. Langerera najdeme tedy vlivy sefardských básníků, které překládal. Nedá se ale říct, že by dodržoval formu at' v rytmu, nebo v rýmové struktuře. Překlady jsou volné, Langer dává básním formu (obdobně pevnou), ale z podstaty fungování jazyků jinou než byla v originále. Tyto vlivy na Langerovu poezii lze dobře ilustrovat na srovnání dvou básní: básni s incipitem K nebesům obracím své oko častokrát⁸⁶ od El Tartušího⁸⁷ a *Nebot' uzřím tvá nebesa...* od J. M. Langerera.

El Tartuší

K nebesům obracím své oko častokrát

K nebesům obracím své oko častokrát,

zda hvězdu uzřím tam, k níž vzhlížíš také ty?

⁸⁴ EJ 16: 262–266

⁸⁵ EJ 16: 262

⁸⁶ El Tartušího báseň K nebesům obracím své oko častokrát vyšla s poznámkou “Z arabského originálu, vydaného prof. dr. Maxem Grunetem přel. Jiří Langer.” v časopise Cesta 1925: 88–89.

⁸⁷ Ibrahim ibn Jakub al Tartuší (tzn. z Tortosy) byl zřejmě židovský arabsky mluvící cestovatel, který v polovině 10. století podnikl výpravu do střední Evropy. O účelu jeho cesty nepanuje mezi vědci jednotný konsenzus – možná byl obchodníkem, možná tlumočnickem či lékařem doprovázejícím diplomatickou misi. Někteří se domnívají, že byl vyslán samotným chalífou na průzkumnou výpravu na sever. Byl dokonce i v Praze, pochází od něj první známý popis Prahy. (EJ 9: 701–702)

Poutníků vyptává se nesmělý můj zrak. Z dalekých přijeli končín;
snad někdo mezi nimi, kdo vůni tvoji dýchal.

K vanoucím větrům obracím se vstříc,
zda o tvém dechu mi přinášejí zprávu.

Jdu. Však bez cíle cesta má.

Kdes jméno milenky vzpomínkám zazní snad, co melodie tichá.

Ba, kohokoliv potkám, pokradmu k němu vzhlížím. – což smyslu nemá, arcí –
jakoby někdo nesl pohled tvé krásy na své tváři.

J. M. Langer

Neboť uzřím tvá nebesa...

Jako zlý sen ve věčné noci se nořil
den ke dnům mého života. Na břehu řeky
stojím udiven: Odkud přicházíš, kam pospícháš?
A tajený vzdech vyrazí z hrdla
a srdce je vyhnané, unavené, ubohé.

Pohlédl jsem vzhůru — má duše ti zazpívá:

Tvá nebesa uzřím, hvězdy, lunu,
střípky dechu tvých úst v hloubce vesmírné propasti,

— svou hlavu před tebou skloním, ó Nádherný.

Na básni *Neboť uzřím tvá nebesa...* bych ráda demonstrovala zřetelný rytmus a rýmovou strukturu, kterou má v hebrejském originále. Proto ji zde uvádím v přepisu, sylaby s hlavním přízvukem jsou vyznačeny verzátkami, počet slabik v závorce, pod veršem pak zápis jednotlivých stop:

Ka-chaLOM ra-diBER be-lejl-NEcach CALal (12)

U U – / U U – / U U – / U – U

JOM el-j'mej CHELdi. Al-SEfat ha-NAhar (12)

– / U – U / – U / U – U / U – U

eeMOD mištaE: MeAJN ata BA, leAN aTA nimHAR? (17)

UU – / U U – / U – / U – / U – / U – / U –

Va-aNacha chvuŠA taal b-MO-gaRON, (12)

U U – / U U – / U – / U – / U –

ve-ha-LEvav niGRAŠ, aJEF ve-uMElal. (12)

U U – / U U – / U – / U U – / U

NaSAti rom ejNI — ve-nafŠi leCHA taRON: (13)

U – U / U U – / U U – / U – / U –

et-šaMEcha ER'e, ha-koCHAvim, ha-SAhar (13)

U U – / U – U / U U – / U U – / U

rsisej havel-Picha bomek THOM he-CHAlal (12)

UU – / U – U / U U – / U – U

— ve-roŠI lfaNEcha arKIna, adiriRON! (13)

U U – / U – U U – / U – / U U –

Určit metrický systém není jednoduché, respektive jednoznačné. V moderní hebrejské poezii se sice upustilo od užívání arabského kvantitativního metra a přešlo se k systému sylabotónickému (tedy stejnému, se kterým pracuje i čeština), který lépe vystihuje zákonitosti hebrejského jazyka, ale i na příkladu této básně je vidět, že v poezii

některé sefardské vlivy zůstaly. Jedná se hlavně o vokalizaci ševa, které se někde vokalizuje jako ševa mobile („hlasné“, přepisují plným vokálem „e“),⁸⁸ jinde jako ševa quiescens („němé“, nenese vokál), jinde v rámci metri causa dochází k úplné redukci vokálu a ke stažení slabiky, která pak splývá s následující. Benjamin Hrushovski ve své studii představuje 5 typů stop,⁸⁹ kromě těch češtině vlastních (trochej, jamb, daktyl) se v hebrejském verši vyskytuje i anapest (U U –) a amfibrach (U – U). Právě anapest je v básni *Neboť uzřím tvá nebesa...* velmi výraznou stopou, která je doplněná jambem a amfibrachem. I přesto je však rozložení stop poměrně nepravidelné. Osobně se přikláním k názoru, že je báseň polymetrická, neboť oproti jiným Langerovým básním s volným veršem lze v této vysledovat určitý metrický spád. Rýmové schéma básně *Neboť uzřím tvá nebesa...*, jak lze vidět výše, je a-b-b-c-a-c-b-a-c. Rýmy jsou bohaté, gramatické i štěpné. Jak v originále, tak v překladu si můžeme všimnout přesahů (enjablement): „Jako zlý sen ve věčné noci se nořil / den ke dnům mého života. Na břehu řeky / stojím udiven: Odkud přicházíš, kam pospícháš?“, v závěru básně také invokace „ó Nádherný“.

Oslovení (apostrofy, invokace) užívá ve svých básních Jiří M. Langer ve velké míře: „Zavrhni mě, pozemský světe“ (*Křesťanskému příteli*); „Odkud přicházíš, kam pospícháš?“⁹⁰ (*Neboť uzřím tvá nebesa...*); „– tvé ušlechtilé tóny, má němá písní, / ke skrytým břehům pošlu na pozdrav“, „– vás, mé housle, vás vezmu“, „... nerozjasníš mou tvář / a mou hlavu ozdobíš zlomenými květy – má poezie!“ (*Má poezie!*); „Tam, můj milý běloskvoucí, se mnou pojď, bys věčnost potěšil“ (*Líbezná píseň andělů*); „spolu se nám před očima milovali, mládenečku“ (*Mládenečku*). Často také mluví přímo k adresátovi (tedy svému příteli), např.: „Proč se hněváš a proč mnou pohrdáš, / není lidské zavrhnout – jak ty – svého psa.“ (*Křesťanskému příteli*) Znatelnou rýmovou strukturu má také báseň *Líbezná píseň andělů*, kterou se mi podařilo převést i do českého překladu. Rýmové schéma je a-a-a, b-b-c, d-d-c. V originále je mu dokonce přizpůsoben i tvar slova „er’elam“, který překládám jako anděl (gramaticky správným tvarem by bylo „er’elim“). Výraz „er’elam“ se ve Starém zákoně vyskytuje pouze jednou (hapax logomenon, Iz 33,7) a o jeho význam se vedou spory, nejčastěji se různé překlady přiklání k významu hrdina,

⁸⁸ Ševa mobile je značkou pro polovokál nesoucí redukovaný e-ový zvuk. Dnes se však někdy přepisuje plným vokálem.

⁸⁹ Hrushovski 1989: 227

⁹⁰ Obrací se k dni, který ale není osloven přímo.

ekumenický překlad uvádí „mužové Ariela“, kralický pak „rekové“. V angelologii pak „er’elim“ náleží k andělům horního nebe.

Kapitola 5

KOMENTÁŘ KE SBÍRCE

5.1 Sbírka a kontext ostatního díla Jiřího M. Langer

Sbírku *Pijutim ve-širej jedidut* otevírá báseň *Vidění*, která zaujímá v Langerově básnickém díle zvláštní postavení nejen kvůli tomu, že je první, ale také proto, že měla být zároveň poslední básní Langerovy druhé sbírky *Meat cori*. Profesor Dov Sadan⁹¹ v listu *Davar*, ze dne 3. března 1944) píše: „V pozůstalosti M. G. Langer se našel rukopis sbírky jeho básní ‚Troška balšámu‘, která prošla jeho korekturami. Přípravu pro tisk ale již neviděl.⁹² Podle tohoto rukopisu měla být poslední básní sbírky ta s názvem ‚Vidění‘, ale nestalo se tak. Možná proto, že na ni básník změnil názor – v rukopise je nad ní tužkou napsaný otazník – možná proto, že přijal radu okolí, nebo z úplně jiného důvodu.“⁹³

Svým názvem se *Vidění* vztahuje k proroctví, které je jedním ze stěžejních témat *Starého zákona*⁹⁴. Prorocké promluvy (vize, modlitby, slova díků) tam mají vždy poetickou formu. Přesto však nelze tvrdit, že by se Langer stavěl do role proroka. Běžně se sice rozlišuje několik stupňů uzření budoucnosti – kromě proroka se tak můžeme setkat i s pojmy „roe“ (vidící) či „choze“ (vidoucí). K posledně zmíněnému by se snad dal Jiří M. Langer v poloze této básně formálně přiřadit (s přihlédnutím k hebrejskému názvu básně: „Machaze“), ale *Vidění* kromě okolnosti, že proroci vystupovali v dobách odpadnutí od

⁹¹ Dov Sadan (rodným jménem Dov Štok) se narodil v roce 1902 v haličském městě Brody a zemřel v roce 1989 v Jeruzalémě. Angažoval se v sionistickém mládežnickém hnutí *he-Chaluc* a v roce 1925 přesídlil do tehdejší mandátní Palestiny, kde působil nejprve v redakční radě listu *Davar* a poté v nakladatelství *Am oved*. Vedl katedru jidiš literatury na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě, vyučoval i na univerzitě v Tel Avivu. Získal několik literárních cen a byl také poslancem izraelského Knesetu. (EJ, 17: 652)

⁹² To potvrzuje i František Langer v eseji *Můj bratr Jiří*. (viz pozn. ⁶⁴)

⁹³ Dror 1984: 223 (z hebrejštiny přeložila D. Garciová)

⁹⁴ Hebrejská bible se tradičně dělí na tři velké oddíly: Tóru (tzn. Pentateuch), Proroky (hebr. *Nevi'im*) a Spisy (hebr. *Ktuvim*). Právě Proroci zahrnují kromě vlastních prorockých knih v užším slova smyslu (tzv. Zadní proroci) i knihy Jozue, Soudci, Samuelovy a Královské, jejichž autoři (Jozue, Samuel, Jeremjáš) se za proroky považují. – Více viz např. Rendtorff 2003

víry, čemuž by Langerova doba odpovídala,⁹⁵ chybí většina náležitostí starozákonního modelu prorockého sdělení (např. tvrzení, že tlumočí slova Boží, zdůvodnění výstupu, útěcha v Božím slitování⁹⁶ atd.) Ačkoliv se tedy autorský subjekt neukazuje v prorockém světle, v poslední strofě lze nalézt apokalyptické prvky. Scéna již citované poslední strofy je vyličeána velmi dramaticky, až katastroficky.

„Celý svět je stažený jako žena pracující k porodu,

sténá v ukrutných bolestech jako rodička v hořkém zoufalství

a u ní stojí archanděl Gabriel, v rukou žhnoucí kleště;

rve jí plod křivdy z útrobu, až svaly jí zaskřípou,

vždyť rozenec ve své velikosti nemůže vyjít, je ohromný.

a celý vesmír se utápí v její krvi, v lítosti řve jako lev — a není pro něj spásy.“

(*Vidění*)

Naopak lze první Langerovu báseň vztáhnout ke kontextu jeho díla jako celku. *Vidění* je příkladem toho, jak autor svůj (více méně stále týž) korpus vědění a přesvědčení zpracovává na vícerych místech a různou formou. Paralelu vidím v rovině shodných motivů, které J. M. Langer použil v básni *Vidění* a v próze *Devět bran*. Konkrétním příkladem je motiv spánku, který prostupuje celým *Viděním* (zejména prvními dvěma strofami). Najdeme ho i v *Devíti branách*, dokonce i v podobném znění: „Vlastně je člověk – říká též rabi Nachmen – po celý život ustavičně pohřížen v magický spánek...“⁹⁷ (srovnej: „Celý vesmír jako by byl vnořený v magický spánek“) Stejný motiv, tak jak jej Langer prezentuje v této básni, vidíme i v *Deváté bráně*:⁹⁸ „Ve spánku splývá duše s nekonečnem a v tom se všechny trampoty rozplývají v nic. Každá věc svým způsobem někdy spí. I rostlinstvo spí a podobně i voda. Též andělé Páně někdy svým způsobem spí, a dokonce i Zákon Boží spává.“ (srovnej: „Spává země i vše, co je na ní: zelenavé údolí,

⁹⁵ Langer, ačkoliv pocházel z asimilované rodiny, nebyl zastáncem asimilace – ať už byla kulturně česká, či německá. Viděl v ní hrozbu zániku judaismu. (Koschmal 2010: 43)

⁹⁶ Koppová 2001: 33

⁹⁷ J. Langer 1996: 53

⁹⁸ J. Langer 1996: 244

hory, voda, vzduch“) Obdobně se opakuje i motiv koloběhu – ve Vidění se objevuje ve výrazu „galgal ha-kochavim“, tedy souhvězdí („suhvězdí spíc se hne a dřímá čas“). Motiv „gilglu“ (koloběhu) vidíme i v Bráně deváté: „Svatý reb Pinchesl však vysvětlil tento zákon gilglu (kolotání) svým způsobem.“⁹⁹

Stejně tak se v básni objevují i další motivy této kapitoly – pro přehlednost uvádím celou pasáž: „Svatý ARÍ učí, že duše domýšlivého člověka se po smrti vtělí v bzučící včelu. Víme, že je to trest opravdu přiměřený a spravedlivý a že včelí život vyváží, co lidská domýšlivost kazí. Neboť včela je tvor, který nikdy nemyslí na sebe. Veškeré její myšlení, city a konání jsou zasvěceny jen a jen všeobecnému blahu celého úlu. Svatý reb Pinchesl však vysvětlil tento zákon gilglu (kolotání) svým způsobem. Řekli bychom téměř foneticky. Pravidl: ‚Domýšlivec si neustále říká: Já jsem... – židovsky: ech bin... např.: Já jsem spisovatel – ech bin mechabr. Já jsem pěvec – ech bin a zingr. Já jsem učenec – ech bin a talmid-chúchem. A tím povídáním se právě vtěluje do včely. Neboť včela se také řekne židovsky: Bín, stejně jako se řekne já jsem – ech bin.‘ “ (srovnej: „Dřímá všechno živé: Bzučení včely na louce, ptačí cvrlikání v lese, dřímá krev.“)

Ve *Vidění* Langer také představuje jedno ze svých životních témat – místo a úlohu člověka ve světě. Toho si všímá i izraelská badatelka Miriam Dror, která ve své práci „Ha-iš ve-širato“ (Člověk a jeho poezie) tvrdí: „Langer pocítuje nutnost zaujmout stanovisko k základním otázkám. Během svého života se k tomuto tématu několikrát vrací a implementuje do něj poznatky z knih. Ale v zásadě se dá ale říci, že jeho postoj k člověku a světu, k místu člověka ve světě a k postavení obou v rámci kosmu je ponurý už na počátku.“¹⁰⁰

Jiří Mordechaj Langer je bezesporu autor s obrovským přehledem a vzděláním, které, jak se na správného chasida sluší, po celý svůj život stále rozšiřoval a prohluboval. Langerův pohled na judaismus a židovskou mystiku prostupuje všemi jeho díly – ať už se jedná o studie publikované v časopisech, chasidské legendy, Erotiku kabaly, nebo jeho básně. Jsou natolik provázaná, že je sice lze chápat odděleně, ale jejich znalost přináší cenné paralely a nové podněty k recepci.

⁹⁹ J. Langer 1996: 239

¹⁰⁰ Dror 1984: 223 (z hebrejštiny přeložila D. Garciová)

5.2 Osamělost básníka

Jiří Mordechaj Langer je básník osamění. Téma osamělosti se v jeho poezii objevuje častěji než jakékoliv jiné. Toho si všímá i izraelská badatelka Miriam Dror, kterou ve své studii cituje i Tomáš Pěkný: „Podle Langera jsou člověk i vesmír v moci sil, jež nemohou ovlivnit. Člověk své činy v hlubším smyslu vůbec neřídí a jedná jako ve snu, z kterého se nemůže probudit, třebaže se o to pokoušejí proroci, mystici, básníci a filosofové. Lidským údělem je žít na kraji propasti a s tímto údělem zůstává člověk zcela sám.“¹⁰¹ Miriam Dror při popisu osamocení (či jisté marnosti, malosti pozemského bytí, kterou vidí v Langerově poezii) parafrázuje část básně *Vidění*. (srov. Někteří spěchají procitnout: proroci, mystikové, básníci, filosofové –vše nadarmo; / není úniku z jejich dřimoty.)

Samota, ze které není úniku, je sice doprovázena snahou o změnu, ale každý pokus vymanit se z ní, který končí neúspěchem, ji pouze zvýznamňuje a přináší další bolest. „Nejednou je samota demonstrována prostřednictvím přítele – ten přišel a odešel, a tím se prohloubila osamělost, která po něm zůstala.“¹⁰² Přítel se často zjeví nečekaně a přináší úlevu, radost:

„Jako když se někdy rozestoupí mraky vysoko na nebi

a hvězdné oko navěky bez poskvrny shlédne na zem,

tak ses náhle zjevil svému osamělému služebníku

a rozechvěl jsi jeho zoufalé a nevědomé srdce.

...

neboť moře mého věčného chladu

rozpálil jsi žářem okamžiku. —

A bylo to, jako když si připomenu onu chvíli štěstí,

krásu té noci, kdy jsme šli spolu po ulici

¹⁰¹ T. Pěkný – trojí řeč – str. 310 – dohledat originál u Drorové.

¹⁰² Dror 1984: 248 (z hebrejštiny přeložila D. Garciová)

A ty's mi tiše položil ruku na rameno“

(Mému příteli)

Ale pak zmizí, jeho odchod, ale není nečekaný tak jako bylo jeho zjevení – v básních je patrná zkušenost – trpce se opakuje to, co už básník zažil – nakonec zůstává sám:

„V noci temna, v noci chladu opustil klid mou duši

a proud života tě ke mně přinesl — a pomine.“

(Setkání)

„Na lavičce v parku se rozhostil tajemný klid.

Seděl jsem tam a seděls tam i ty, mládenečku.

...

— — v noci tvých řas má záře skomírala,

slunce mi zapadlo v soumraku tvé tváře, mládenečku!

Na lavičce v parku se rozhostila hluboká tma.

Já tu ještě sedím a sním, ty už jsi pryč, mládenečku.“

(Mládenečku)

Příkladů by se dalo nalézt více, celá báseň *Sám* tematizuje, jak název předestírá, tento námět, ve kterém je podtrhnuto zklamání, které je tím jediným, co po příteli zbylo. V básni *Jak umírání uvnitř* je smutek dokonce stavěn do role jediného skutečného přítele, který nezradí a neopustí ho, protože je součástí jeho duše (smutek a duše jsou jedno):

„S mým přítelem na věky věků, černým smutkem, jenž mě nezradí,

dál poputuju bez cíle

z hlučného města“

(Jak umírání uvnitř)

Samota je vskutku zásadním tématem Langerových básní, do kterých nejspíše promítl své vlastní pocity, neboť jeho verše jsou opravdu velmi zjitřené a niterné. Kromě motivu přítele se v rámci tématu osamění v Langerových básních objevují i motivy umírání, smutku, hloubky, noci a temnoty.

„A teď jsi odešel,

A nezůstala

něž vzpomínka

a lítost,

temnota,

temnota. — — —

...

A v hlubinách zapomnění

jako by se chvěly

struny mých houslí,

o kterých myslel jsem, že už zchátraly.“

(Sám)

„A já jdu a vzdaluji se do klína noci.

Všude kolem je ticho. —

Šum stromů utichl

i kлокot slavíka v dálce

pozvolna zmírá,

Jak umírání uvnitř,

v srdci člověka,
jsou záchvěvy tajné lásky,
kterouž se neodvažuješ
milovat
zcela a úplně.“

(Jak umírání uvnitř)

V tomto ohledu vnímám jako nejnaléhavější báseň Křesťanskému příteli (přičemž výraz „nochri“, který překládám jako křesťanský, se používá i pro označení člověka cizího, nežidovského). Báseň graduje, zoufalství se prohlubuje – to vše kvůli tomu, že přítel odešel („protože jsi mě opustil!“):

„Otevřel jsem ti své srdce
jako bránu paláce
— a ty’s mě bodl;
...
Proč se hněváš a proč mnou pohrdáš,
není lidské zavrhnout – jak ty – svého psa.“

(Křesťanskému příteli)

Miriam Dror ve své práci zmiňuje tři polohy tématu osamění. První z nich je právě přítel, který odchází, druhou pak „pokus básníka „žít jako ostatní“, jako jeden z mnoha.“ Třetí poloha je naopak „ve zdůraznění jinakosti, která je mezi ním a zbytkem lidí.“¹⁰³ Ona jinakost a osamění, které z ní plyne, provázela Jiřího M. Langeru téměř ve všem, co v životě podnikal. Ať už odjel do Haliče, přivezl si chasidismus zpátky do Prahy, používal „své“ metody při výuce, nebo poté v Palestině – vždy byl jiný. Své verše píše hebrejsky,

¹⁰³ Dror 1984: 242 (z hebrejštiny přeložila D. Garciová)

sice navazuje na tradici hebrejského básnictví, ale ve své době je taková poezie z podstaty minoritní – vzhledem k tomu že Pijutim ve-širej jedidut vycházejí v Praze, kde Židé mají tendence se asimilovat ať už k české či německé kultuře, nemá sbírka dostatečné publikum. Použitím hebrejštiny jako jazyka svých básní se sám Langer staví na periferii literárního světa, vyčleňuje se. Recepce je kvůli jazykové bariéře minimálně ztížená. František Langer například v jednom z dopisů Jiřímu do Palestiny píše: „Taky na tvé básničky se těším i když jim nebudu rozumět, však já si tu někoho najdu, kdo mi je přeloží.“¹⁰⁴ Ani v Palestině nebyla situace asi o moc lepší, i tam se lišil – ve své výlučnosti byl opět sám. Profesor Avner Holzman tvrdí: „... od chvíle, kdy se začal věnovat kariéře básníka, se cítil Langer hebrejským literárním světem odmítán, což si vykládal jako známku odporu proti neskrývaným homosexuálním narážkám v mnoha jeho básních.“¹⁰⁵ Dror pak dovádá: „Langer je básníkem osamění, neméně tak je osamělým básníkem. ... Osamělost je u Langerova osudem a způsobem života zároveň.“¹⁰⁶

V Langerově poezii jsou ale přítomny i momenty, v nichž lze vidět naději a smíření, i když je jich nesrovnatelně méně než pasáží svědčících o zármutku, který pramení z osamění. Smíření nachází básník uvnitř sebe sama:

„A já svou cestou půjdu sám;

daleko, daleko.

Neboť jsem si řekl: Snad je v mém temném srdci ukryto světlo.“

(Setkání)

Nebo v okolí:

„Uviděv to, zaradoval jsem se a oděl hrdostí,

neboť i já jsem jako oni, člověkem

Až zemřu — lidé přijdou

¹⁰⁴ dopis z 26. ledna 1943 (J. Langer 1996: 218)

¹⁰⁵ Holzman 2010: přístup 5.5.2012 (z angličtiny přeložila D. Garciová)

¹⁰⁶ Dror 1984: 248 (z hebrejštiny přeložila D. Garciová)

a z mého šatu utkají plátno nemluvnatům“

(*Hrdostí oděný*)

Právě *Hrdostí oděný*, poslední báseň sbírky *Pijutim ve-širej jedidut*, přináší úlevu (ve ztotožnění se s ostatními lidmi) i víru ve smysl vlastního konání, v to že bude pochopen a jeho odkaz přetrvá dalším generacím.

5.3 Erotické napětí – láska k příteli

Báseň *Mému příteli* jako by rozvíjela verše předchozí básně *Jak umírání uvnitř* – „záchvěvy tajné lásky“ se zde stávají tématem celé básně, která má nepochybně erotický charakter. Izraelští badatelé považují *Mému příteli* za prokazatelně homoerotické verše. Téma sexuální touhy vůči muži-příteli spatřují i v několika dalších básních (v *Pijutim ve-širej jedidut* např. *Mládenečku*, *Sám*, *Křesťanskému příteli*), avšak *Mému příteli* chápou v tomto ohledu jako nejprůkaznější. Například Avner Holtzman, profesor hebrejské literatury telavivské univerzity tvrdí: „Langer napsal jedny z nejodvážnějších homoerotických básní, které kdy byly hebrejsky publikovány, a to v době, kdy byt' jen zmínky o takových záležitostech byly považovány za hanebné.“¹⁰⁷ Miriam Dror se o této problematice vyjadřuje obdobně: „Jeho básně příteli jsou milostnými písněmi v plném slova smyslu. Přítel mu přináší pocity štěstí, depresi, ponížení, touhu a stesk – stejně jako každá láska mezi mužem a ženou. Básně to pro svou upřímnost ani neskrývají.“¹⁰⁸ Dror dále uvádí, že by to mohl být nejspíš jeden z důvodů, proč Langer zvolil jako formu básní pijuty a sefardský model poezie, kde se neskrývané erotické motivy také hojně objevují, avšak ve vztahu mladíka a dívky.

Jsem toho názoru, že *Mému příteli*, stejně jako další Langerovy básně s podobným tématem (*Setkání*, *Mládenečku*, *Síla krásy*, *Sám* či *Křesťanskému příteli*), nejsou homoerotické či homosexuální. Ve světle jiných Langerových prací je tato teze poněkud zavádějící. Láska, kterou Langer popisuje v básních či některých kapitolách *Erotiky*

¹⁰⁷ Holtzman 2010: přístup 5.5.2012 (z angličtiny přeložila D. Garciová)

¹⁰⁸ Dror 1984: 250 (z hebrejštiny přeložila D. Garciová)

kabaly, nabývá obrysů řecké filie – náklonnosti, přátelské lásky, která však nenese sexuální konotace.¹⁰⁹ V některých básních najdeme romantické či erotické narážky, v nichž se autor bezpochyby obrací k „němu“ (mužské zájmené sufixy, koncovky sloves). Tohoto maskulinního adresáta lze někdy interpretovat dvojím způsobem: buď autor mluví ke svému příteli, nebo k Bohu. V *Mému příteli* je však zřejmé, že jsou tu zastoupené tři osoby (autor, přítel a Bůh).

„A když jsem uzřel tvou pružnou, čistou postavu,
ze které prýští jiskry okouzlujícího mládí,
a když jsem se žíznivě zadíval do tvých věrných očí,
v nichž Hospodin utápí hloubku sebe sama, hloubku EinSof
a smutek jeho sladkého tajemství nemá smyslu —“

(*Mému příteli*)

Společně s vyjádřením náklonnosti k blízkému příteli, se objevuje také vzývání mužské krásy. V Erotice kabaly Langer vysvětluje: „Kabbala přiřazuje dvěma hebrejským slovům pro krásu či nádheru – tiferet a jofi – dvě různé role. Krásu-tiferet připisuje něčemu ‚mladě mužskému‘ ... a krásu-joji něčemu ‚ženskému‘. (‚Mužské‘ ... je totiž přímo sefirou Tiferet, která se také nazývá ‚ben‘ – syn, vzhledem k vyšším sefirám Aba-otec¹¹⁰ a Ima-matka¹¹¹. ‚Ženské‘ ... je sefirou Malchut. Protože tiferet je gramaticky femininum a joji maskulinum, očekával by ovšem člověk pravý opak. Kabbala provedla tento způsob dělení s nejvyšší pravděpodobností proto, že už v talmudu (Toanit 31a) se praví: ‚Žena existuje jenom kvůli kráse‘, přičemž se užívá maskulina joji, zatímco se jinde (Př. 20,29) říká, že ‚krása‘ chlapců je v jejich síle, přičemž se chlapci připisuje femininum tiferet.“¹¹² Na jiném místě Langer zmiňuje: „Tělesná krása muže se nevidaně idealizuje.“¹¹³ Toto své tvrzení dokládá hned několika příklady ze života různých rabínů a parafrázuje také slova

¹⁰⁹ Záměrně se vyhýbám označení homofilie, která je dnes chápána ve významu sympatií k homosexuálům (či obecně ke queer komunitě), ačkoliv čistě filologicky by zde odpovídalo.

¹¹⁰ sefira Chochma (moudrost) – mužská

¹¹¹ sefira Bina (rozum) – ženská

¹¹² J. Langer 1991: 37

¹¹³ J. Langer 1991: 39

jednoho z nich, který tvrdí, že příčinou zamilovanosti mezi muži není duše přítele, ale spíše jeho vzhled (rabi Elijahu di Vidas).¹¹⁴ Podobně tedy i Jiří Mordechaj Langer líčí svého přítele: „mluvil jsi k mému srdci a tvé rty přetékaly myrhou “ (*Setkání*) nebo „vítr je čistý a měkký jako tvé bledé líce, mládenečku“ (*Mládenečku*).

„Něžný úsměv na jeho krásné tváři

věřu tak září, až srdce vzkypí,

— ze rtů mu kanou perly jako déšť.

Nebeské vojsko střeží jeho slávu

a jak jeho tělo celé jásá, zpívá

žár mládí počne silou touhy vřít“

(*Síla krásy*)

Jiří M. Langer se tématu mužské lásky věnuje teoreticky ve své práci *Erotika kabaly*¹¹⁵, kterou napsal německy a publikoval pod názvem *Die Erotik der Kabbala* v roce 1923.¹¹⁶ Hned v několika kapitolách se zabývá se niterným vztahem učitele a žáka v judaismu (respektive chasidismu). Uvozuje ho výrokem rabiho Šnojra Zalmana z Ljadi:

¹¹⁴ J. Langer 1991: 45

¹¹⁵ Kabala (doslova: tradice, to, co je obdrženo) je jeden z nejvýznamnějších proudů židovské mystiky. Původně se jednalo tajné učení určené jen pro úzký kruh vyznavačů. K jejímu výraznému rozšíření došlo v druhé polovině 16. století, poté co v Itálii vyšlo jedno z nejzásadnějších děl kabalistické literatury – kniha Zohar (Záře) – dokonce v dvojím vydání (Cremona 1560, Mantova 1558–1560). Více informací viz např. EJ 11:585–692, Sadek: 2009 aj.

¹¹⁶ Český překlad vyšel poprvé až v roce 1991 v brněnském nakladatelství Horus, tedy téměř sedmdesát let od vydání německého originálu. Mezitím kniha dokonce vyšla v novém, ale cenzurovaném německém vydání pod názvem *Liebesmystik der Kabbala*, které je ale vědeckými kruhy pro své nepřipustné zkrácení a úpravy zatracováno. (viz Koschmal 2010: 133, Ilani 2008: přístup 7.2.2012)

„Výuka, kterou udílí učitel žákovi, je podobné povahy jako spojení muže s ženou.“¹¹⁷ Celá pátá kapitola (Mužská láska) se pak vztahům mezi muži věnuje – Langer uvádí nesčetně příkladů „nejintimnějšího přátelství“ z historie židovství, např. lásku Davida a Jonatana z První Samuelovy knihy¹¹⁸, pevné svazky se svými žáky si také vytvořil rabi Jicchak Luria Aškenazi¹¹⁹ či rabi Moše Chaim Luzzatto¹²⁰ atd.

V následující kapitole (Chasidismus) pak Jiří M. Langer představuje pokračující tradici této mužské lásky v chasidismu, kde ji znovu zasazuje hlavně do prostředí studijního, ať už ve vztahu učitel – žák, či mezi jednotlivými studenty: „Abychom se přesvědčili, jaká láska mezi ‚jošvim‘ panuje, vstupme jen do bes ha midraš (bet-ha-midraš – dům bádání), kde jošvim studují. Sedí tu dva chlapci (bachurim), jimž chmýří teprve pokrývá bradu a ‚učí se‘ pilně nad tlustým foliantem talmudu. Jeden drží druhého za bradičku, hledí mu hluboce do očí a vysvětluje mu přitom obtížné místo. A tam jdou zase dva přátelé (jedidim) síní, pohroužení do hovoru a jeden objímá druhého. (při jídle vidíme pak vždycky jíst takové dva z jedné misky.) V temném rohu stojí další pár. Mladší z obou se opírá zády o stěnu, starší je k němu přitisknut celou přední stranou těla. Hledí si zamilovaně do očí a mlčí. Co se asi odehrává v jejich čistých duších? Sami to neví. Vstoupíme-li do ‚domu bádání‘ v noci, tak se před námi rozvine tatáž podívaná. I v noci totiž někteří bdí, protože poznali, že zdaleka ne všechny dny člověka stačí k zbádání moudrosti talmudu. U jednoho traktátu sedí dva přátelé, oba v objetí a pilně se ‚učí‘.“¹²¹

Langer také popisuje sexuální osvětu, která mezi chasidy začíná už v útlém dětském věku.¹²² Zároveň ale také zdůrazňuje, že je homosexuální styk v judaismu přísně

¹¹⁷ J. Langer 1991: 38

¹¹⁸ Viz 1 S 20, 17: „Nadto zavázal Jónatan Davida přísahou při své lásce k němu, neboť ho z duše miloval.“

¹¹⁹ „Koncem 15. století se metropolí kabbaly stalo město Sáfed. Kabalisté sem proudili z celého světa a navazovali zde nejintimnější přátelství. V tomto smyslu se stal nejznámější kroužek kabbalistů kolem velkého mistra kabbaly, rabiho Jicchaka Lurii Aškenáziho. ... Tento kroužek se stal navěky známý pod jménem ‚Gure Ari‘, tj. ‚mlád'ata lva‘.“ (J. Langer 1991: 45)

¹²⁰ Úryvek z dopisu rabiho Luzzatta: „...Ó bratři moji, kteří jste mi jako vlastní duše! Miluji vás stále pravou láskou a vaše památka přebývá dál na fasetách mého srdce. Věřte, že není vzdálenosti, která by nás dělila, a že není chvilky, kdy bych po vás nedychtil...“ (J. Langer 1991: 51)

¹²¹ J. Langer 1991: 59–60

¹²² Více viz J. Langer 1991: 61–63

zapovězený. Tak je tomu víceméně dodnes, což ve své stati potvrzuje i profesorka Felice-Judith Ansohn, která stejně jako Langer zmiňuje dva verše z Leviticu, které homosexuální styk striktně zakazují: „Nebudeš obcovat s mužem jako s ženou. Je to ohavnost.“¹²³ a „Kdyby muž spal s mužem jako s ženou, oba se dopustili ohavnosti; musejí zemřít, jejich krev padni na ně.“¹²⁴ Homosexualita, podle Ansohn, znamená celoživotní boj, neboť jde o život v trvalém hříchu (je proti lidské přirozenosti¹²⁵ a odporuje prvnímu přikázání Geneze¹²⁶). Zároveň však tvrdí, že ortodoxní judaismus rozlišuje mezi homosexuálními tendencemi a samotným praktikováním. Některé jeho směry dodnes chápou homosexualitu jako nemoc (která nemůže být hříchem, ale musí se opanovat), pokud by se jednalo o hřích, tak však není chápán jako těžší než kterékoliv jiné porušené přikázání.¹²⁷ Langer si je nebezpečí homosexuální zkušenosti při tak blízkých a intimních vztazích, které v Erotice kabaly popisuje, vědom: „Naproti tomu se nenechávají spát dva chlapci v jedné posteli, i když talmud toliko zakazuje, aby společně ležel chlapec židovský s nežidovským, protože by takto mohl Žid poznat homosexuální styk. Právě toho jsou si i chasidové vědomi, že mezi nimi je k homosexuálnímu styku mnohem blíže než u bal-batim Židů. Regulí za tímto účelem je v talmudu a Šulchán áruchu sdostatek.“¹²⁸

Existence regulí je odpradávná důkazem, že se určitý nežádoucí jev vyskytoval, a to poměrně často (jinak by nebyla potřeba ho opakovaně zakazovat). Na tomto místě Erotiky kabaly Jiří M. Langer odkazuje k poznatkům německého psychiatra a teoretika kultury Hanse Blühera (1888–1955), který byl stejně jako Langer značně ovlivněn dílem Friedricha Nietzscheho. Jiří Langer v Erotice kabaly polemizuje s Blüherovou dvousvazkovou knihou *Die Rolle der Erotik in der männlichen Gesellschaft* (Role erotiky v mužské společnosti), která v letech 1917–1919 vyšla v Jeně v nakladatelství Eugena Diederichse. Blüher v ní zkoumá společenství mužů od antiky po současnost z pohledu homoerotických svazků.¹²⁹ Walter Koschmal ve své monografii *Der Dichternomade* (Jiří Mordechai Langer – ein tschechisch-jüdischer Autor) akcentuje základní Blüherovu tezi,

¹²³ Lev 18,22

¹²⁴ Lev 20,13

¹²⁵ Gen 2,24

¹²⁶ Gen 1,28

¹²⁷ Více viz Ansohn: *Juden und Homosexualität*, přístup 7.5.2012

¹²⁸ J. Langer 1991: 63

¹²⁹ Viz Koschmal 2010: 145–161

kteřá má v Erotice kabaly paralelu: „Kromě sdružovacího principu (Gesellungsprinzip) rodiny, který vychází z mužsko-ženského erótu, je přítomen v lidském pokolení ještě druhý princip, totiž mužská společenství (männliche Gesellschaft), která vděčí za svoji existenci mužsko-mužskému (mann-männlich) erótu, který se projevuje v mužských skupinách (Männerbund).“¹³⁰ Oba, Langer i Blüher, chápou koncept erótu v mužských společenstvích velmi podobně – mysticky. Langer mu navíc přisuzuje náboženský rozměr. Jiří Zydroň, překladatel a autor předmluvy Erotiky kabaly, cituje Blüherova tvrzení vztahující se k judaismu: „S Židy se to má tak: trpí slabostí v mužském spolčování a zároveň hypertrofií rodiny. Jsou zaplaveni familiárnostmi a příbuzenstvím, ale pokud jde o vztah muže k muži, platí u nich věta Judaeus Judaeo lupus. Vůdcovství, spolky a sdružení nejsou židovskou záležitostí. ... Když hořel chrám, bylo ámen s židovským národem, který měl kdysi, ve svých silných stoletích i mužská společenství.“¹³¹ Zydroň podotýká, že celá Erotika kabaly se zdá být apologetikou „těchto nesporně mylných Blüherových názorů“. Jeho tvrzení podporuje sám Langer, např.: „Příznačným je, že krajně mužsko-ženské zaměření vyvstalo v izraelských dějinách vlastně jen jednou, v pozdní fázi sabatiánského hnutí¹³², kdežto mužsko-mužský směr se objevoval častěji – u esénů¹³³, v Luzzattově škole¹³⁴ a nověji v chasidismu.“¹³⁵

¹³⁰ Koschmal 2010: 146 (z němčiny přeložila D. Garciová)

¹³¹ Zydroň, Jiří: Úvod in J. Langer 1991: vi (6)

¹³² Sabatianismus (či šabatiánsví) bylo velmi silné mesianistické hnutí, které bylo soustředěno kolem osoby falešného mesiáše Šabtaje Cviho (1626–1676) a jeho „proroka“ Natana z Gazy. Šabtaj Cvi nakonec pod výhrůžkou smrti konvertoval k islámu, což způsobilo kolaps celého hnutí. (EJ 18: 340–358) Jiří M. Langer se o sabatiánech zmiňuje hned na několika místech Erotiky kabaly, dokonce je jim věnována celá druhá kapitola (Omyl sabatiánů. Jak zradili tajemství Boží a jak skončili.) (J. Langer 1991: 21–33)

¹³³ Eséni či esejci (tedy zbožní, i když názory na význam se různí) byli „separatistická, židovsko-esoterická kněžská skupina, která zhruba v letech 160 př. o. l. až 68 o.l. sídlila na severozápadním břehu Mrtvého moře. Žili tam životem přísné kultické čistoty, konali bohoslužby mysterijního charakteru, ... a očekávali brzké vypuknutí událostí konce času.“ (Flusser 1999: 7)

Více viz: EJ 6: 510–512

Jiří M. Langer zmiňuje esény v opozici k sabatiánům: „Eséni pěstovali jen přátelství a ženu zcela opomíjeli.“ (J. Langer 1991: 71)

¹³⁴ Moše Chajm Luzzatto (1707–1746), známý také pod hebrejským akronymem Ramchal, byl básník a kabalista, který pocházel ze slavné italské rabínské rodiny. Díky svým znalostem

Jiří M. Langer také několikrát odkazuje ke knize Zohar¹³⁶, která pro vyjádření mystických myšlenek a symboliky užívá sexuální diskurz. Tato mystická intimita se projevuje nejen v Erotice kabaly, kde se ji Langer pokouší vysvětlit a obhájit, ale právě také v Pijutim ve-širej jedidut, kde se svatební motivika známá právě ze Zoharu (posvátnost přimknutí a spojení) objevuje hned na několika místech – například v básni *K úmrtí básníkovu*, která je chvalozpěvem na smrt Franze Kafky (tedy na mystickou „svatbu čisté duše s nekonečnem“)¹³⁷ nebo v *Líbezné písni andělů*:

„Kolkolem se line rajská vůně mandragory,

vzácné cedry korunují nádherou nám hlavy

Neviditelný háv přes nás přehodí noc věčného veselí

Naši mlčenlivé lásce družba Jordán naslouchá,

pod nebesy svatebního baldachýnu usneme pak oba dva

Kníže milosrdenství požehná nám, líbeznou píseň andělé zapějí“

(Líbezná píseň andělů)

a osobnosti se stal vůdce skupiny mladých náboženských myslitelů v Padově. Kvůli obvinění, že se vydává za falešného mesiáše, byl však perzekuován. Nakonec uprchl do Amsterdamu, zemřel v Palestině. (viz J. Langer 1991: 46–52; EJ 13: 281–286)

¹³⁵ J. Langer 1991: 71

¹³⁶ Kniha Zohar je jedním ze stěžejních děl kabaly. Autorství se tradičně připisuje učenci Šimonovi bar Jochajovi (Rašbi), který byl žákem rabiho Akivy. Všeobecně se má ale za to, že kniha vznikla ve Španělsku na přelomu 13. a 14. století. Geršom Scholem pak přišel s teorií, že autorem tohoto výjimečného textu by s velkou pravděpodobností mohl být Moše Z Leonu. (EJ 21: 647–663, či Sadek 2009: 57–60)

¹³⁷ Brod 1993: 145

Na základě textů Erotiky kabaly, které jsem výše nastínila, a povahy judaismu samotného jsem přesvědčena, že mužsko-mužské erotično v básních Jiřího M. Langerera není primárně (homo)sexuálního charakteru, jakkoliv se to může zdát úzu naší recepcce vzdálené. Láska a erotika mezi muži představuje v Langerově pojetí adoraci, fascinaci a duševní zjitření vůči mužskému protějšku, jak potvrzují i verše *Mému příteli*.

5.4 Jiří M. Langer a Franz Kafka

Franz Kafka byl jedním z poměrně blízkých přátel Jiřího Mordechaje Langerera. Oba autoři mají mnoho společného (např. generační konflikt se svými otci, pohled na vztah jazyka a národnosti), ale zároveň mezi nimi lze nalézt také mnoho rozdílů. Jak už jsem uvedla v druhé kapitole, Langer učil Franze Kafku hebrejsky a platil u něj za odborníka a zprostředkovatele myšlenek ortodoxního judaismu (chasidismus – jeho morálky, způsobu života).¹³⁸ Max Brod připisuje Langerovi dokonce literární vliv na Kafku, „byl přesvědčen, že téma hledání věčného nadzemského řádu se dostalo do Kafkových knih právě díky Jiřímu Langerovi.“¹³⁹

Franz Kafka ve svých denících píše o Jiřím M. Langerovi hned několikrát. První zmínka je z 14. září 1915¹⁴⁰, kde popisuje návštěvu u chasidského rabiho v Praze v Harantově ulici na Žižkově – J. M. Langer tam předal zprávu od rabína z Belzu, Kafkův popis je poměrně lakonický, ale i tak je z něj zřejmá zvláštnost situace, která je na jedné straně magická a na druhé bizarní a pro Kafku nepochopitelná. 6. října 1915 si Kafka poznamenal dvě chasidské historky o Baal Šemovi¹⁴¹, které mu Jiří M. Langer vyprávěl

¹³⁸ Hebrejštině a „mravům chasidského světa“ učil Jiří M. Langer nejen Kafku, ale také Maxe Broda. (Brod 1993: 95)

¹³⁹ Kosatík 2001: 150

¹⁴⁰ Kafka 1998: 165

¹⁴¹ Jisrael ben Eliezer (kolem 1700–1760), známý pod jménem Baal Šem Tov („Pán dobrého jména“) či zkratkou Bešt, je pokládán za zakladatele východoevropského chasidismu.

(jsou uvozeny: „Langerovy historky“).¹⁴² Zajímavý záznam o Langerovi má dataci 25. prosince 1915: „S Langerem: Maxovu knihu si může přečíst až za 13 dní. O Vánocích by byl mohl číst, protože dle starého obyčeje se o Vánocích nesmí číst tóra (jeden rabín rozřezával toho večera vždycky toaletní papír na celý rok), tentokrát ale vyšly Vánoce na sobotu. Za 13 dní však budou ruské Vánoce, to bude číst. Krásnou literaturou nebo jiným světským věděním se má člověk podle středověké tradice zabývat teprve po 70. roce, podle mírnějšího názoru teprve po 40. roce. Lékařství bývala jediná věda, jíž bylo povoleno se zabývat. Dnes ani lékařstvím ne, protože je nyní příliš spjato s ostatními vědami. – Na záchodě se nesmí myslet na tóru, proto se tam mohou číst světské knihy. Jeden velmi zbožný Pražan, jistý Kornfeld, měl spoustu světských vědomostí, všechny je nastudoval na záchodě.“¹⁴³

Jiří Mordechaj Langer se písemně zmiňuje o Kafkovi pouze dvakrát. V dopise¹⁴⁴ redaktorovi telavivského deníku Hege nazvaném Vzpomínka na Kafku píše: „Kafka byl rozhodně člověk originální. Básník, jenž měl však svatý zvyk skrývat svoji originalitu, jak jen to bylo možné. Zjevovat se očím ostatních tvorů v masce obyčejného člověka a jako jeden z nich. ... vzpomínám si dobře na jeho suchý smích, mírnost jeho pohybů, elegantní styl jeho řeči – mimochodem ‚elegantní styl‘ je výraz, který jsem se naučil od něj – ... vím jistě, že jeho vliv na mne byl veliký a že jsem se od něj mnohému naučil a jsem mu za mnohé zavázán.“¹⁴⁵ Z obdivu k Franzi Kafkovi se Langer vyznal také v básni *K úmrtí básníkovu*, která je v obou jeho básnických sbírkách – jak v *Pijutim ve-širej jedidut*, tak v *Meat cori*. Česky vyšla v třetím ročníku časopisu *Středisko* (1932–1933).¹⁴⁶ Max Brod mylně uvádí, že to byla jedna z posledních Langerových básní.¹⁴⁷ Max Brod je také autorem překladu této básně do němčiny, pod názvem *Auf den Tod des Dichters Franz Kafka* nach Georg M. Langer ji v roce 1966 uveřejnil ve svých pamětech.¹⁴⁸ Brod překládal

Charismatický vůdce, o jehož životě kolují nejružnější legendy, byl znalcem mystiky. (Více viz EJ 10: 743–748)

¹⁴² Kafka 1998: 174

¹⁴³ Kafka 1998: 181

¹⁴⁴ datace: 23. února 1941

¹⁴⁵ J. Langer 1995: 139

¹⁴⁶ Tvrdík 2000: 198

¹⁴⁷ „Jedna z jeho posledních básní /v hebrejštině/ oslavuje Kafkovu smrt, svatbu čisté duše s nekonečnem.“ (Brod 1993: 145)

¹⁴⁸ Koschmal 2010: 109

báseň z originálu, jak sám uvádí pod básní, zřejmě je to také ze zachování strofického členění (pět strof každá po čtyřech verších), které odpovídá na rozdíl od Langerova českého překladu, kde má první strofa jen tři verše, hebrejskému originálu. V českém překladu tak například uniká narážka na Ein Sof ze čtvrtého verše první strofy, která podporuje mystické vyznění celé básně, které ale v Brodově překladu zůstává zachované.

„Tož nadešel již čas, svazek se rozděluje,

svazek vln v moři světů —

Jako by bylo možné rozloučení“

překlad z hebrejštiny Jiřího M. Langer

„Es kam die Zeit, in der Bindung riß,

Die einzelne in all der Welten Wellenmeer.

(Als gäb es Lösungen im Ohne-Zeit und Ohne-Ort,

In jenem Punkt Unendlichkeit genannt.)“¹⁴⁹

překlad z hebrejštiny Maxe Broda

Báseň *K úmrtí básníkovu* má mystické základy. Franz Kafka je oslavován, jeho duše neodechází: „Jako by bylo možné rozloučení / / Hle, nestačily paže Tvé prachu země obejmout, / Nyní však síla Tvá k nejzazším hvězdám sahá.“ Jiří M. Langer popisuje svého přítele tak, jak na něj později vzpomíná později v již citované *Vzpomínce na Kafku*. Jeho smrt je vlastně znovuzrozením – mystickou svatbou, pro níž Langer v hebrejském originále volí termín „hilula“, který původně označoval svatební oslavy, ale dnes je spojený spíše s výročními oslavami smrti význačných rabínů, k jejichž hrobům se konají tradiční židovské poutě.¹⁵⁰ V básni *K úmrtí básníkovu* lze najít antitetické paralelismy: „Se mnou se

¹⁴⁹ Koschmal 2010:110

¹⁵⁰ Nejznámějším takovým příkladem je hilula rabiho Šimona bar Jochaje (zkráceně Rašbi), při které se o Lag ba-omer (tedy 33. den omeru, což je období sedmi týdnů mezi svátky Pesach a

přátelí dnes, ač cizími byli až dosud“, „Hle, nestačily paže Tvé prachu země obejmout, / Nyní však síla Tvá k nejzazším hvězdám sahá.“ Celá báseň stojí kontrastu protikladů: výsměch- žal, sláb- kvílí, smrt-život, vzduch-oheň-voda.

Velmi důležitým faktorem je v této básni jazyk. Hebrejšтина je společným jazykem Jiřího Mordechaje Langer a Franze Kafky, jejich mateřské jazyky jsou různé, a ačkoliv je dobře známo, že oba ovládali i druhý jazyk (Langer němčinu, Kafka češtinu), tak je to právě hebrejšтина, která jim byla oběma společná a pro oba měla velký význam. Ve Vzpomínce na Kafku Langer uvádí: „Kafka mluvil hebrejsky. V poslední době jsme spolu vždy mluvili hebrejsky. On, který vždy znovu a znovu ujišťoval, že není sionista, se ve středních letech učil naši řeč a učil se ji s velkou pílí. A na rozdíl od ostatních pražských sionistů mluvil plynou hebrejštinou. Působilo mu to zvláštní uspokojení a myslím, že nebudu přehánět, když řeknu, že byl na tuto svoji znalost hrdý.“¹⁵¹ „Hebrejšтина je jazykem, ve kterém Langer píše své hlavní texty,“¹⁵² právě proto, že s sebou nese spoustu náboženských významů, které za staletí vývoje vstoupily do židovské tradice.

5.5 Tematizace poezie

Velmi zajímavým faktem na Langerově poezii je to, že ji sám reflektuje. A nejen že se stává předmětem básně – tématem, je také adresátem. To k ní se Langer obrací v četných apostrofách. V básni *Má poezie!* Jiří Mordechaj Langer popsal svou básnickou tvorbu prostřednictvím jí samé. Jaká tedy je? Poezie je především pojítkem mezi básníkem a světem („a jak maličký ostrov, daleko, daleko ode mě / utápí se v propasti osiřelá země“). Pramení z básníkovy smutku, ale přesto je pro něj nadějí, o které ví, že se nemusí naplnit („– tvé ušlechtilé tóny, má němá písní, / ke skrytým břehům pošlu na pozdrav“). Píseň je tedy sice „němá“, ale jejím prostřednictvím se básník osvobozuje („– vás, mé housle, vás

Šavuot) koná pouť k jeho hrobu v Meronu, kde se konají velké oslavy a obřad prvního stříhání vlasů tříletým chlapcům tzv. chalaka. (Více EJ 9: 119)

¹⁵¹ J. Langer 1995: 140

¹⁵² Koschmal 2010: 111 (z němčiny přeložila D. Garciová)

vezmu / a vašemu hlasu svůj žal obětuji“; „údolí vydají prameny spásy, / když naříkavě šeptám hymny o lásce“). *Má poezie!* je vskutku Langerovou poezií – napětí vyvolané kontrasty: „má němá písni“, „Stín nádhery smrti“, „mou hlavu ozdobíš zlomenými květy“; paralelismus: „A zářící serafíni když na zemi zaútočí / a úrodu všech polí pozřou ohnivá stvoření –“; motivy tmy („Když se má nebesa zatměla a má rána ztemněla“) v protikladu ke světlu („a nová slunce zazáří z mraků“); smutek, samota („z mého utrápeného srdce když vyprchala naděje“), ztracená víra a marná naděje („Zdroj mých slz však navždy nezadržíš / oheň v mém nitru neuhasiš, nerozjasníš mou tvář / a mou hlavu ozdobíš zlomenými květy – má poezie!“).

Poezie jako taková je tématizována ještě v básni *Křesťanskému příteli* a *Na básně Li Tchaj Poa*.

„marně křičím, pláču, žádná odpověď, žádný hlas,
marně žiju, marně čekám na smrt
— jen má píseň je mi únikem, můj nářek útočištěm.

Jen ta má bezúčtčná píseň!
A ty, kterého jsem tak miloval,
nikdy ji nepoznáš;
nikdy neuslyšíš mou řeč, je ti cizí
jako je ti cizí plamen mé touhy“

(*Křesťanskému příteli*)

Zajímavá je pak také báseň *Na básně Li Tchaj Poa*, a to hlavně ze dvou důvodů. Prvním z nich je fakt, že k čínské poezii se Jiří Mordechaj Langer dostal díky F. Kafkovi: „... když se objevily moje prvotiny v Hlasech Eliezera Steinmann – řekl mi Kafka, že se trochu podobají čínské poesii. Šel jsem a koupil si sbírku čínské poesie ve francouzském překladu Françoise Toussaina a od té doby neopustila tato milá knížka můj stůl.“¹⁵³ Druhý důvod

¹⁵³ J. Langer 1995: 140

spatřuji v tom, že Langer prozrazuje svůj vztah k jiné poezii a také to, jak ji vnímá ve vztahu ke své tvorbě: „Však tvá báseň odpoví mé / jako rým druhému odpovídá / a jako ozvěna stoupá z hloubi propasti hornatého Východu, / tak slyšel jsem promluvu.“ Miriam Dror vidí v básni identifikaci autora s básněmi Li Tchaj Poa¹⁵⁴, „ztotožnění přechází v této básni v nečinnost:

„Když jsem procházel první řádku, očím se zešeřilo,

na druhé — světlo odešlo, pominulo;

ta třetí — celá se v slzu proměnila,

v jednu velkou, čistou slzu, hořkou jako zem ve své plnosti.“

Zešeření, pominutí světla a proměna v slzu – To jsou tři stupně zániku Langerova autonomního pohledu. ... Básník přestává vidět vlastníma očima a přijímá Li Tchaj Poův pohled na svět.¹⁵⁵ Svět v pojetí Li Tchaj Poa je ale hořkou slzou, což lze chápat jako paralelu k Langerově vlastní tvorbě.

¹⁵⁴ Ztotožnění vidí zejména v auditivních pasážích: „tvá báseň odpoví mé“, „ozvěna stoupá z hloubi propasti“, „slyšel jsem promluvu“. (Dror 1984: 270)

¹⁵⁵ Dror 1984: 270–271 (z hebrejštiny přeložila D. Garciová)

Kapitola 6

ZÁVĚR

Jiří Mordechaj Langer (1894–1943) podle mého názoru zaujímá v české literatuře mnohem významnější místo, než jaké mu je dnes kvůli ztížené recepci jeho díla literárními historiky přisuzováno. Svou práci jsem věnovala Langerově první hebrejsky psané sbírce Pijutim ve-širej jedidut (Básně a písně přátelství), která vyšla v Praze v roce 1929. Jejím překladem se snažím zprostředkovat literární vědou dosud nereflektovaný rozměr jeho tvorby – tedy Jiřího Mordechaje Langeru jako autora původních veršů. Svě básnické nadání již Langer projevil na překladu české hymny do hebrejštiny a na překladech hebrejské poezie do češtiny, z nichž některé byly sebrány do antologie Zpěvy zavržených. Langerova vlastní poezie byla až na výjimky (roztroušené překlady v časopisech) doposud téměř neznámá jak v češtině, němčině, tak i jiných jazycích.

Překlad Langerovy sbírky jsem doplnila komentářem, který se zabývá nejen formální stránkou básní, ale také jejich recepcí v Izraeli, kde jsou jazykově přístupnější než u nás. Ale i tam Jiří Mordechaj Langer platí za minoritního autora. Sbíрку Pijutim ve-širej jedidut (Básně a písně přátelství), která celkem obsahuje šestnáct básní, jsem zasadila do kontextu hebrejsky psané poezie, která již po staletí udržuje nepřetržitou tradici. Jiří Mordechaj Langer na ni navazuje, vztahuje se k jejím vzorům, ať už biblickým či pozdějším (např. sefardským), jazykově, tematicky i formou. Využívá široký rejstřík figur a tropů. Mezi základní témata poezie, kterou Langer uspořádal v této sbírce, patří osamělost, poezie, lyricko-náboženské prožitky. Témata i motivy jsem se v práci snažila představit a uvést do souvislosti s Langerovými jinými pracemi (zejména Erotika kabaly a Devět bran), abych ozřejmila myšlenkový, nábožensko-filozofický, základ, který je všem jeho dílům společný. Ten pramení z Langerova hlubokého zájmu o studium judaismu (respektive chasidismu), literatury a také v jeho době (a kruzích) velmi populární freudovské psychoanalýzy.

Některá témata, kterými se v práci zabývám by si jistě zasloužila více pozornosti, např. detailní rozbor Langerovy poetiky, paralely jeho poezie s kabalou či Starým zákonem, vzájemný vztah díla Franze Kafky s Langerovým ad., ale cílem této práce není ani tak témata vyčerpat, jako je definovat a adekvátně přiblížit, což se mi jak doufám podařilo. Jako téma dalšího bádání se samozřejmě nabízí také obdobná analýza druhé

Langerovy sbírky *Meat cori*, která vyšla posmrtně v Tel Avivu, a vztah obou básnických sbírek k sobě navzájem.

Jiří Modrechaj Langer je spisovatelem výjimečným nejen pro svůj původ, který ho určitě zčásti determinoval, ale hlavně pro svůj literární talent, který prosadil hned ve třech jazycích. Tím se vymyká ostatním spisovatelům své doby, ale zároveň začleňuje do bohaté historie hebrejské, potažmo židovské literatury. Doufám, že se mi prostřednictvím přiblížení jeho básnické tvorby podařilo přispět k lepší recepci díla Jiřího Mordechaje Langer v jeho celistvosti.

Literatura:

Balabán, Milan: Der Kralitzer Kurzkommentar zum Hohenlied, in Rothe, Hans; Scholtz, Friedrich: Kralitzer Bibel (Kralická bible). Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1995, sv. 7.

Brod, Max: Pražský kruh. 1. vyd., Praha: Akropolis, 1993.

Boušek, Daniel: Právní postavení Židů v islámských zemích ve středověku, in Šedinová 2011: s. 90–195.

Čapková, Kateřina: Chasid učitelem náboženství v Praze, in Židovská ročenka 5761 (na rok 2000–2001). Praha: Federace židovských obcí v ČR, 2000.

Dror, Mirjam: Ha-iš ve-širato (Člověk a jeho poezie), in Langer, Mordechaj Georgo: Meat cori, Asufat ktavav s. 163–272, Tel Aviv: Eked, 1984.

El Tartuší: K nebesům obracím své oko častokrát. Cesta, 8, 1925–1926, č. 6.

Encyclopedia Judaica, ed. 2., 22 sv., Jeruzalém: Keter Publishing, 2007.

Fischl, Viktor: Setkání. 1. vyd., Praha: Martin, 1994.

Flusser, David: Esejské dobrodružství. 1. vyd., Praha: OIKOYMENH, 1999.

Hrushovski, Benjamin: A Note on Hebrew Prosody, in Burnshaw, Stanley; Carmi, T., Spicehandler, Ezra: The Modern Hebrew Poem Itself: From the Beginnings to the Present : 69 Poems in a New Presentation. Harvard University Press: 1989, s. 225–231.

Kafka, Franz: Deníky 1913–1923. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998.

Koppová, Johanna: Izraelští proroci. Dnešní pohled na prorocké knihy Starého zákona. 1. vyd., Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří, 2001.

Kosák, Michal: Jiří Langer – outsiderova cesta za jinými světy, in Pavlát, Leo: Českožidovští spisovatelé v literatuře 20. století: sborník přednášek z cyklu uvedeného ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze od září 1999 do června 2000. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2000.

Kosatík, Pavel: menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001.

Klíma, Otakar; **Segert**, Stanislav: Mluvnice hebrejštiny a aramejštiny. 1. vyd., Praha: Československá akademie věd, 1956.

Langer, František: Můj bratr Jiří in Byli a bylo, 2. vyd., Praha: Československý spisovatel, 1971.

Langer, Jiří: Erotika kabbaly. 1. vyd., Brno: Horus, 1991.

Langer, Jiří: Devět bran. Chasidů tajemství. 1. vyd., Praha: Sefer, 1996.

Langer, Jiří: K úmrtí básníkovu (Za Frant. Kafkou). Středisko 3, 1932–33.

Langer, Jiří: Meat cori. Širim. (Troška balšámu. Básně.). 1. vyd., Tel Aviv: Davar, 1943.

Langer, Jiří: Pijutim ve-širej jedidut. 1. vyd., Praha: Flesch, 1929.

Langer, Jiří: S pohoří mlčení, V noci silvestrovské. Cesta 12, 1929–1930.

Langer, Jiří: Studie, recenze, články, dopisy. 1. vyd., Praha: Sefer, 1995.

Langer, Jiří Mordechaj: Tři básně, in Židovská ročenka 5753 (na rok 1992 – 1993). Praha, Federace židovských obcí v České republice, 1992.

Langer, Jiří: Zpěvy zavržených. Malá antologie hebrejského básnictví. (Století X.–XIX.). vyd. 1., Praha: Práh, 1993.

Pěkný, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě, 1. vyd., Praha: Sefer, 1993.

Pěkný, Tomáš: Trojí řeč Jiřího Mordechaje Langra, in Devět bran. Chasidů tajemství. 1. vyd., Praha: Sefer, 1996, s. 297–332.

Rendtorff, Rolf: Hebrejská bible a dějiny. 3. vyd., Praha: Vyšehrad, 2003.

Rukriglová, Dita. Básník a filosof Šelomo ibn Gabirol in Šedinová 2011: 196–267.

Rulf, Jiří: Literáti. 1. vyd., Praha: Paseka, 2002.

Sadek, Vladimír: Židovská mystika. 2. vyd. (upravené), Praha: Agite/ Fra, 2009.

Spicehandler, Ezra, An Outline History of Modern Hebrew Poetry, in Burnshaw, Stanley; Carmi, T., Spicehandler, Ezra: The Modern Hebrew Poem Itself: From the Beginnings to

the Present : 69 Poems in a New Presentation. Harvard University Press: 1989, s. 197–210.

Šedinová, Jiřina a kol.: Dialog myšlenkových proudů středověkého judaismu (Mezi integrací a izolací, 1. vyd., Praha: Academia, 2011.

Šmejkal, J. V.: Píseň písní národu českého. 1. vyd., Praha: A. Neubert, 1935.

Tvrdlík, Milan: Franz Kafka und Jiří (Georg) Langer. Zur Problematik des verhältnisses Kafkas zur tschechischen Kultur, in Moderne in der deutschen und der tschechischen Literatur. 1. vyd., Tübingen, Basel: Francke, 2000.

Vlková, Eva: Jiří Langer – pokus o monografii (diplomová práce), Univerzita Karlova v Praze 2008.

Židovská ročenka 5753 (na rok 1992–1993). Praha: Federace židovských obcí v ČR, 1992.

on-line zdroje:

Ahnsohn, Judith: Juden und Homosexualität. Dostupné na:

<http://www.hagalil.com/deutschland/yachad/homosexual.htm> (7.5.2012)

Assaf, David. 2010. Belz Hasidic Dynasty. Dostupné na: YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Belz_Hasidic_Dynasty (12.5.2012).

Holtzman, Avner. 2010. Langer, Jiří. Dostupné na: YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Langer_Jiri (5.5.2012).

Ilani, Ofri: článek ze dne 14.2.2008 Dostupný na:

<http://www.haaretz.co.il/literature/study/1.1304746> (7.2.2012)

Pařík, Arno. 2010. Muneles, Otto. Dostupné na: YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Muneles_Otto (12.5.2012).

Tramer, Hans: Prague – City of Three Peoples, in Leo Baeck Institute Yearbook (1964), s. 305–33. Dostupné také na: <http://leobaeck.oxfordjournals.org/content/9/1/305.extract> (7.4.2012)

Wexler, Paul: Jewish Interlinguistic: Facts and Conceptual Framework, in Language. sv. 57, č. 1, Linguistic Society of America. 1981, s. 99-149. Dostupné také na: <http://www.jstor.org/stable/414288> (8.4.2012)

Přílohy

Transkripce a transliterace hebrejského textu či výrazů

Způsob mého přepisu hebrejských výrazů je zjednodušený. Vzhledem k tomu, že je má diplomová práce věnována nikoliv lingvistickým problémům, jsem zvolila fonetický přepis oproti vědeckému, jak jej popisuje Otakar Klíma v Mluvnici hebrejštiny a aramejštiny¹⁵⁶.

Přepis v této práci podléhá následujícím pravidlům:

Alef (א) a **ajn** (אײ) nepřepisují, na začátku slova přepisují pouze vokál, který nesou. Uprostřed slova píší shodně jednoduchý apostrof., ale pouze v případech, kdy je vy výslovnosti zřetelný ráz.

Bet (ב) přepisují podle příslušné výslovnosti buď jako b (exploziva), v případě spirantní výslovnosti jako v.

Gimel (ג) přepisují jako g.

He (ה) přepisují jako h. Koncové he po samohlásce, které slouží pouze jako mater lectionis a je tedy nehlasné, nepřepisují.

Vav (ו) přepisují jako v. Nerozlišují mezi spirantním bet a vav.

Zajn (ז) přepisují jako z.

Chet (ח) přepisují jako ch.

Tet (ט) přepisují jako t.

Jod (י) přepisují jako j. Pokud slouží jako mater lectionis k naznačení vokálu (i), tak jej nepřepisují.

Kaf (כ; ך) přepisují dvojím způsobem podle výslovnosti – buď jako k (spiranta), nebo ch (exploziva). Nerozlišují mezi explozivním kaf a chet.

Lamed (ל) přepisují jako l.

Mem (מ; ם) přepisují jako m.

¹⁵⁶ Klíma, Otakar; Segert, Stanislav: Mluvnice hebrejštiny a aramejštiny. 1. vyd., Praha: Československá akademie věd, 1956.

Nun (נ; ן) přepisují jako n.

Samech (ס) přepisují jako s.

Pe (פ; פּ) přepisují jako p, ve spirantní výslovnosti pak jako f.

Cade (ק; ץ) přepisují jako c.

Reš (ר) přepisují jako r.

Šin (ש) přepisují jako š.

Sin (שׁ) přepisují jako s, nerozlišují mezi sin a samech.

Tav (ט) přepisují jako t, graficky neodlišují od tet.

Konsonanty s dageš forte nezdvojují (píší tak např. kabala namísto kabbala, viz české vydání Erotika kabbaly). Punktaci značící vokalizaci přepisují taktéž foneticky. Spojku vav a neodlučitelné předložky v nejrůznějších vokalizacích oddělují stejně jako určitý člen ha (ve variantě he) spojovníkem, který však nenaznačuje výslovnostní pauzu.

Jiří Mordechaj Langer
(zdroj: Meat cori)

Náhrobní deska J. M. Langer
(Nachalat Jicchak, Tel Aviv)
(foto: D. Garciová)